

चांदोबा

आक्टोबर १९९७

समाचार विशेष

आपले नवे राष्ट्रपती

गरीब कुटुम्बात जन्मूनही आपली अकुंठित दीक्षा, दृढनिश्चय, निरंतर परिश्रम यांचे फळ म्हणून अत्युच्च पदाला पोचणारी माणसे विरळाच! अशा व्यक्तींमधे अमेरिकेचे पूर्वीचे अध्यक्ष अब्राहाम लिंकन हे एक होते. १२ जुलै रोजी झालेल्या निवडणुकीत सर्वात अधिक मते मिळवून आपल्या देशाचे अकरावे राष्ट्रपति म्हणून निवडून येणारे महान् व्यक्ती म्हणजे श्री. के. आर. नारायणन. यांचा जन्म एका कुग्रामातील गरीब कुटुम्बात झाला. खूप अडचणी सोसून त्यांनी शिक्षण घेतले. एक एक पायरी चढत ते या अुच्च पदावर पोचले.

कोचरिल रामन नारायणन् यांचा जन्म केरळ राज्यातील कोट्टायम् जवळील अुल्वूर नामक खेड्यात २७ नोव्हेंबर, १९२० रोजी झाला. त्यांचे वडील आयुर्वेदिक वैद्य होते. सातव्या वर्षी श्री नारायणन् यांना सरकारी प्राथमिक शाळेत दाखल केले गेले. माध्यमिक शाळेत असताना मासिक फी भरता न आल्याने त्यांना अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले. तरीही मनलावून, श्रद्धापूर्वक आपले शिक्षण पूर्ण करून अुत्तम गुण मिळवून ते अुत्तीर्ण झाले.

पुढे ते तिरुअनन्तपुरम्च्या विश्व विद्यालयात दाखल झाले. १९४२ मधे इंग्रजी साहित्यात ते प्रथम श्रेणीत अुत्तीर्ण झाले. काही दिवस त्यांनी एका ट्युटोरियल कॉलेजात अध्यापक म्हणून काम केले व नन्तर ते दिल्लीला गेले. इंडियन ओव्हरसीज विभागात त्यांना नोकरी मिळाली. नंतर ती नोकरी सोडून त्यापेक्षा कमी पगारावर त्यांनी एका वर्तमानपत्रात काम केले. काही दिवसपर्यन्त मद्रासहून निघणाऱ्या 'हिन्दू' व मुंबईहून प्रकाशित होणाऱ्या 'टाईम्स ऑफ इंडिया' या वर्तमानपत्रांच्या अुपसंपादकाचे काम संभाळले. 'कौटिल्य' या नावाते ते लेख लिहीत असत. १० एप्रिल १९४४ रोजी ते गांधीजींना भेटले. त्या दिवशी गांधीजींचे मौनव्रत होते. त्यामुळे श्री. नारायणन् यांनी जे जे प्रश्न विचारले. त्यांची अुत्तरे त्यांनी पोस्टाच्या पाकिटांवर लिहून दिली. श्री. नारायणन् यांच्या जवळ ती पाकिटे अजूनही सुरक्षित ठेवलेली आहेत.

१९४५ मधे ते इंग्लंडला गेले आणि लंडन स्कूल ऑफ एकॉनॉमिक्समधे भरती झाले. प्रोफेसर हेरॉल्ड लास्की यांचे त्यांच्यावर खास प्रेम बसले. १९४८ मधे भारतात परत आले व जवाहरलाल नेहरूंनी त्यांना परराष्ट्र-विभागात नोकरी दिली. ब्रह्मदेश (मियान्मार) राजधानी रंगून येथील भारतीय दूतावासात काम करण्यासाठी त्यांना तिथे पाठवण्यात आले. यानंतर त्यांनी जपान, व्हिएतनाम व ब्रिटन येथील दूतावासांमधे काम केले. यानन्तर थायलंड, तुर्कस्तान व चीन या देशात ते भारतीय राजदूत होते.

१९७८ मधे सरकारी पद सोडून ते जवाहरलाल नेहरू विश्वविद्यालयाचे अुपकुलगुरू बनले. १९८० मधे श्रीमती इंदिरा गांधींनी राजदूत म्हणून त्यांना अमेरिकेला पाठवले.

प्रधानमन्त्री बनल्यावर राजीव गांधींनी त्यांना राजनीतीच्या क्षेत्रात प्रवेश करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले. केरळ राज्याच्या संसदेवर कॉंग्रेसचे अुमेदवार म्हणून निवडून आले आणि योजना व विदेश शाखांची जबाबदारी त्यांच्यावर सोपवण्यात आली. ओट्टपालमधूनच ते पुन्हा संसदेवर निवडून आले. यानन्तर भारताचे अुपराष्ट्रपती म्हणून त्यांची निवड झाली.

आज जरी देशाच्या अुत्युच्च पदावर आरूढ असले तरी ते आपला बाल्यकाल विसरले नाहीत. "जनतेने माझ्याबद्दल जो आदरभाव दाखवला, त्याचा मी विनयपूर्वक स्वीकार करत आहे. त्यांच्या अभिलाषा व आकांक्षा पूर्ण करण्याचा मी यथाशक्ती प्रयत्न करीन." श्री. नारायणन् म्हणाले.

अपेक्षित-अनपेक्षित

सर्वांचे असे मत होते की, चन्द्रपुरीचा राजा चन्द्रसेन हा महाहट्टी राजा आहे. मनात येईल ते तो करत असतो. कुणाचा सल्लाही विचारत नाही. दरबारात मन्त्री असणे आवश्यक असे, म्हणूनच केवळ त्याने वृद्ध मन्त्र्याला त्याच्या स्थानावर राहू दिले होते. परन्तु मन्त्र्याकडे राजाने कधी, कसलाही सल्ला मागितला नाही. कसल्याही विषयाबाबत सल्लामसलत करायची गरजच त्याला भासली नाही.

गुप्तहेरांकडून चन्द्रसेनला समजले की, आपली अधिकांश प्रजा सुखी व संतुष्ट नाहीय. पण याबद्दलही मंत्र्याशी वा अन्य कोणाशी तो बोलला नाही. प्रजेच्या असंतुष्टतेचे कारण स्वतःच शोधायचा त्याचा विचार होता. वेष बदलून तो एकदा रात्री नगरात फिरायला निघाला.

एका अरुन्द गल्लीतून जात असताना त्याला एका घरातून नवरा-बायकोंचे बोलणे ऐकू आले. घराच्या खिडकीमागे अुभा राहून तो लक्षपूर्वक संभाषण ऐकू लागला.

"गेले तीन महिने पहातेय मी; तुम्ही नेहमी चिन्ताग्रस्त दिसता; कारण सांगता मला?" बायको आपल्या नवऱ्याला विचारत होती.

"काय सांगू? विचार तर खूप करतो मी. पण काहीच अुपयोग होत नाहीय." नवरा निराश आवाजात अुत्तरला.

राजाला वाटले की - जनतेच्या असंतुष्टतेचे कारण कळले आपल्याला. 'जनता ज्याचा विचार करते आहे, ते घडत नाहीय.'

चन्द्रसेन अंतःपुरात परत येअून रात्रभर याबद्दल विचार करत राहिला. खूप विचार करून त्याने ठरवले की - दुसऱ्या दिवशी काही लोकांना 'त्यांना काय हवे आहे' हे विचारून घ्यायचेच, अन् त्यांची इच्छा पूर्ण करून त्यांना संतुष्ट करायचे.

आशालता करंदीकर

दुसऱ्या दिवशी स्नान अुरकून चन्द्रसेन बाहेर आला, तेंव्हा एक नोकर त्याच्यासाठी दुधाचा लोटा घेअून अुभा होता. त्याला पहाताच नोकराने लोटा त्याच्या हाती दिला. पण दूध नासलेले असल्याचे त्याने बहुधा पाहिलेले नसावे. लोटा राजाहाती देतादेता त्याच्या ते लक्षात आले. आता तो बिचारा भयाने कापू लागला.

त्याच्याकडे रोखून पहात राजाने विचारले, "आत्ता मनात तू काय विचार करत आहेस, ते खरं खरं सांग."

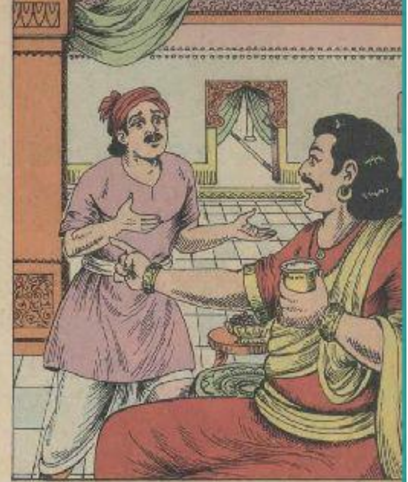
"मला तर असं वाटतंय, की ते गरम दूध आता आपण माझ्याच तोंडावर ओतणार!"

नोकराच्या विचाराप्रमाणेच राजाने ते गरम दूध त्याच्या तोंडावर ओतले. नोकर बिचारा रडत तेथून निघून गेला. त्याच दिवशी दरबारात एका मामुली चोराला आणण्यात आले. त्याचा गुन्हाही शाबित झाला. त्याला कसलीही शिक्षा न करता खूश करायचे चन्द्रसेनच्या मनात होते. त्याने चोराला विचारले, "बोल, आता मी काय करीन असं तुझ्या मनात आहे?"

"महाराज, मला भीती पडलीय की आपण मला चाबकाने फटके मारवाल!" चोर घाबरत बोलला, राजाने त्याची ती इच्छा समजून फटके मारवले.

त्या रात्री आपला पती चन्द्रसेन याला विडा देत राणी म्हणाली, "माहेरी जाअून आईवडिलांना भेटून यावं, असं फार वाटतंय! परवानगी द्याल नं?"

पान खात हसत हसत चन्द्रसेनने विचारले, "माझ्याकडून काय अुत्तर येईल

अशी अपेक्षा आहे तुझी?"

"आत्ता-आत्ता तर तुझे नातेवाईक येअून तुला भेटून गेले, आता नको जाअूस, असं म्हणालसं वाटतंय मला." राणी मनातलं बोलली.

"हां, बरोबर. तसंच म्हणतो मी." चन्द्रसेन म्हणाला. दीर्घ अुसासा सोडून राणी आपल्या शयनागारात निघून गेली.

आजच्या दिवसात ज्या ज्या घटना घडल्या, त्यांचा आता एकान्तात राजा विचार करू लागला. ज्यांच्या ज्यांच्या मनात जे जे होते, तेच तर केले होते राजाने! त्यांना आनन्द मिळावा, म्हणून तर तसे केले होते त्याने! पण आता असे वाटू लागले की, "यामुळे कोणीच संतुष्ट झाले नाही!' त्याला आता असे वाटू लागले की, प्रजेच्या

असंतुष्टतेचे दुसरेच काही कारण असावे. त्या रात्रीही वेषांतर करून राजा पुन्हा नगरात गेला.

एका भवनाबाहेर खुर्च्यांत बसून पति-पत्नी आपसात बोलत असलेले त्याला दिसले. झाडामागे लपून राजा त्यांचे बोलणे ऐकू लागला.

''अलिकडे काही दिवस तुम्ही आनन्दी दिसत नाही. पहिल्याप्रमाणे चेष्टामस्करी नाही चालत ! अगदी गप्प-गप्प अन् चिन्तित दिसता; जसं काही आपलं काही हरवलं आहे! काय कारण घडलंय?'' बायकोने विचारले.

पति म्हणाला, ''हंऽ! हल्ली काही दिवस आयुष्य अगदी घाण्याच्या बैलासारखं चाललंय. काही अनपेक्षित घडलं, काही अघटित घडलं, तरच आनन्द होईल नं!''

चन्द्रसेनला वाटले की, कल्पना नसताना अकस्मात काही झालं, तर जनतेची चिन्ता दूर होईल. त्याने ठरवले की अुद्यापासून ज्याची त्याची इच्छा जाणून घेअून बरोबर त्याच्या अुलट कृति करावी. म्हणजे अनपेक्षित घडून त्यांना आनन्द होईल!

दुसऱ्या दिवशी दरबारात निघण्यापूर्वी सेवकाने दिलेले कपडे राजाने अंगावर चढवले. अन् लगेच नोकराच्या ध्यानात आले की, खांद्याजवळ राजाचा कुडता थोडासा फाटका आहे. घाबरत नोकर म्हणाला, ''क्षमा करा महाराज! दुसरा कुडता आणतो मी!''

''बोल, आता काय करीन मी?'' चन्द्रसेनने त्याला विचारले. ''मला शिक्षा द्याल, अन् हा कुडता घालून दरबारात नाही जाणार आपण!'' सेवक बोलला.

''मी तुला शिक्षा तर नाहीच करणार; पण हाच फाटका कुडता घालून दरबारात जाणार आहे मी!'' असे म्हणत चन्द्रसेन निघून गेला. दरबाराचा कार्यक्रम यथावत् चालू होता. पण वृद्ध मन्त्री मात्र त्यावेळी पेंगत होता. राजाला ते दिसले तेंव्हा जवळच्या सभासदाला त्याने इशाऱ्याने मन्त्र्याला जागे करायला सुचवले अन् तसे घडताच मन्त्री जागा झाला.

मन्त्री अेकदम गडबडून नीट बसला अन् म्हणाला, ''क्षमा असावी महाराज!''

''महामन्त्री, आता मी काय म्हणेन सांगा बरं!'' चन्द्रसेनने विचारले. राजाकडून असल्या प्रश्नाची मन्त्र्याला अपेक्षा नव्हती. तो चाचरत हळूहळू म्हणाला, ''तुम्ही कदाचित असं म्हणाल की, तुमच्यासारखा

झोपाळू मन्त्री पाहून मला आपली स्वतःचीच लाज वाटतेय!''

पण त्याच्या विरुद्ध बोलायच्या अुद्देशाने राजा एकदम म्हणाला, ''तसं मुळीच नाही. तुमच्या सारख्या योग्य मंत्र्याचा अुलट मला अभिमानच वाटतोय!''

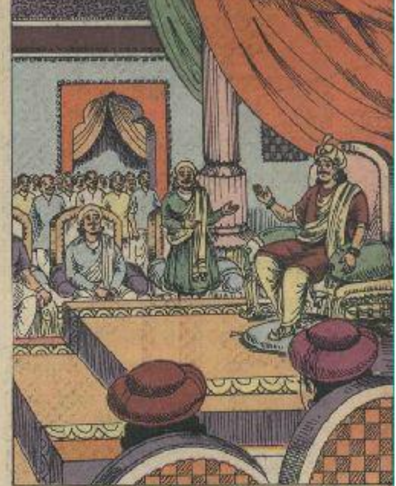
सर्वजण एकाएकी हसू लागले. राजाने जाणून-बुजूनच हा आपला अपमान केला आहे असे वाटून मन्त्री मनातल्या मनात नाराज झाला; वेदनेने तडफडत राहिला.

त्याच दिवशी संध्याकाळी राजा चन्द्रसेन आपल्या अुद्यानात फिरत असताना अचानक एक काटेरी डहाळी वाऱ्याने अुडून राजाच्या पायाला लागली. म्हाताऱ्या माळ्याने धावत येअून ती दूर टाकली अन् तो म्हणाला, ''क्षमा करा महाराज, पुन्हा कधी अशी चूक घडणार नाही. खूप सावध राहीन मी.''

''बोल. जे घडलं, त्यावर माझ्याकडून काय कृति घडेल?'' राजाने माळ्याला विचारले.

एक-दोन क्षण थांबून माळी म्हणाला, ''आपण म्हणाल की, गुलाबाच्या या बागेत काटे असणं सहाजिकच आहे. म्हातारा आहे न मी, म्हणून मला कमजोर मानून नोकरीवरून काढून टाकाल कदाचित! पण महाराज, माझी अशी विनंती आहे की आपण असं करू नये.''

''नाही, नाही; मी तर तेच करणार आहे. तुला कामावरून काढून टाकून एकाद्या तरूण माळ्याला नोकरीवर ठेवणार आहे मी!'' असे म्हणत रडत असलेल्या माळ्याकडे न बघताच राजा आपल्या महालाकडे निघून गेला.

रात्री पुन्हा राणी माहेरी जायचा प्रस्ताव मांडत म्हणाली, ''काल स्वप्नात मी आपल्या आईला आजारी असलेली पाह्यली. तिला एकदा भेटून यायची परवानगी द्या ना!''

''माझ्याकडून कसल्या अुत्तराची अपेक्षा आहे तुझी?'' चन्द्रसेनने विचारले.

राणी हसत म्हणाली, ''पुन्हा पुन्हा विचारते आहे, म्हणून तुम्ही मला जायला परवानगी द्याल.''

''नाही, तुझा विचार चुकीचा आहे. मी तुला माहेरी जायची परवानगी नाकारत आहे.'' राजा बोलला.

खाली मान घालून राणी आपल्या दालनात निघून गेली. तिचा चिन्ताग्रस्त चेहरा पाहून राजा विचारात पडला. त्याला वाटले की, 'अनपेक्षित घडल्यानंतरही कोणी

संतुष्ट झालेलं दिसलं नाही. मग आता काय केल्यानं जनता सुखी, संतुष्ट होईल? खूप विचार करूनही त्याला या प्रश्नाचे उत्तर सुचेना. रात्रभर या विचारातच तो जागा राहिला.

मध्यरात्र उलटली, तरीही राजा न झोपता इकडे-तिकडे फिरत राहिलेला पाहून राणीने विचारले, "झोप नाही येत तुम्हाला? इतकं व्याकूळ व्हायला कसली गंभीर गोष्ट घडलीय?"

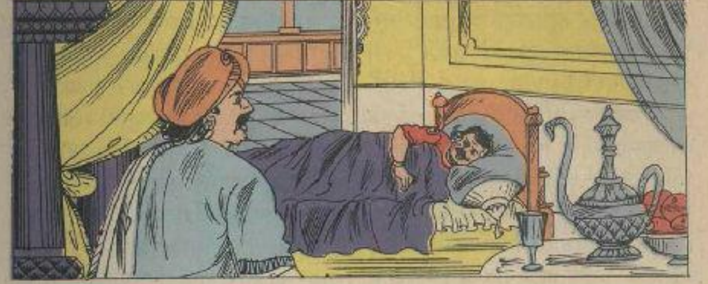
आयुष्यात प्रथमच राजाने आपल्या राणीला आपले विचार खुलासेवार सांगून टाकले. तो म्हणाला, "ज्यांची इच्छा पूर्ण झाली, ते लोक आणि जे अनपेक्षित रीत्या सफल झाले ते लोक - दोन्हीपैकी कोणीही संतुष्ट तर नाहीच झाले! काय केलं म्हणजे आपली प्रजा चिन्तामुक्त होईल, याचाच विचार पडलाय मला."

राणी हसू लागली अन् म्हणाली, "घडणारं अन् अघटित या दोन्हींबद्दल आपण जो विचार करतो, त्यांचा आपल्या गरजांशी संबधच नसेल, कदाचित त्यामुळे आपल्याला आनन्द मिळणारच नसेल. प्रजेच्या दृष्टीने राजा हा पित्यासारखा असतो. अन्न, वस्त्र अन् निवारा या माणसाच्या मूलभूत गरजा आहेत. या गरजा जो राजा पुऱ्या करतो, तोच प्रजेचा खरा प्रतिनिधी असतो. पण याचा अर्थ असा नव्हे, की प्रजेला सुखी करण्यासाठी राजाने लोकांना आरामात बसवून ठेवून खायला प्यायला घालावं. त्यांनी परिश्रमही करायला हवेत अन् त्या परिश्रमांमुळे मिळणारा आनन्द हाच खरा आनन्द मानला जातो. ज्या दिवशी तुम्ही हे काम कराल, त्या दिवसापासून आपली प्रजा चिन्तामुक्त होईल."

शासनपद्धतीत आपण काय-काय चुका केल्या, हे आता चन्द्रसेनच्या ध्यानात आले. दुसऱ्या दिवशी सकाळीच त्याने मन्त्री आणि प्रमुख अधिकाऱ्यांबरोबर चर्चा केली. प्रजेच्या कल्याणासाठी काही योजना बनवल्या.

त्या दिवसापासून राजाला आपल्या गुप्तहेरांकडून प्रजा दुःखी असल्याबद्दल, किंवा त्यांच्या गरजा पुरवल्या न गेल्याबद्दल एकदाही कसली तक्रार ऐकू आली नाही.

राजा तो राजाच!

स्नान करता-करता प्रवाल देशचा राजा पाय घसरून पडला अन् त्याचा पाय लचकला. पाय जराही हलवता येईना. दरबारी वैद्यांनी कसल्या-कसल्या पानांचा रस काढून त्याचा लेप दिला अन् वर पट्टी बांधली. त्यांनी राजाला कमीत कमी पंधरा दिवस तरी आराम करायला सांगितले; जागेवरून जराही न हलायची खबरदारी घ्यायला राजाला बजावले.

मन्त्र्याला बोलावून महाराजांनी पूर्ण राज्यकारभार तात्पुरता त्याच्यावर सोपवला आणि मुख्य निर्णय घेण्याचा अधिकारही दिला.

मन्त्र्याने एक आठवडाभर राजाचा प्रतिनिधी म्हणून कारभार छान संभाळला. खुद्द महाराज व मंत्री यांच्या शासन पद्धतीत कसलाही फरक कोणाला जाणवला नाही. पण मन्त्री स्वभावतःच काहीसा अहंकारी होता. 'आता स्वतःची राजाशी तुलना करून, आपण त्याच्यापेक्षा कोणत्याही बाबत कमी नाही; महाराज शासनात जितके दक्ष आहेत तितकेच आपणही आहोत' अशी कल्पना त्याने करून घेतली. त्याचा अहंकारही वाढत राहिला.

"मी किती दक्षतेनं कारभार संभाळतो आहे! आजपर्यन्त मीच महाराजांना सल्ला देत आलो ना! त्या आधारानेच तर ते कारभार सुरळित संभाळू शकले आजवर! तसे तर ते केवळ उत्सवमूर्तीच. राजाशिवायही, कसला उतार चढाव न येता कारभार संभाळला जाऊ शकतो, हे मी सिद्ध केलंय." असा विचार करून तो आता हुकुमशहासारखा वागू लागला.

एक दिवस मेहनत-मजुरी करणाऱ्या गरीबांच्या कमीत कमी साठ तरी झोपड्या जळून खाक झाल्या आणि दोनशेच्या वर माणसे निराश्रित झाली. मन्त्र्याने 'सर्व झोपड्या नव्याने बांधल्या जातील' अशी घोषणा दिली. आठवडाभर पुरेल इतका तांदूळ बेघर लोकांना फुकट दिला.

इतके सारे केल्यानन्तरही ते मजूर खूश दिसेनात! मन्त्र्याने त्यांना विचारले, "आता तुम्हाला आणखी काय काय हवं, ते सांगा."

"एकदा महाराजांना भेटायची परवानगी द्या आम्हाला. या विपदेत त्यांनी आम्हाला धीर दिला, तर धन्यता वाटेल. आमच्या संकटात ते नेहमी आमच्या बरोबर असत. प्रत्येक परिस्थितीत त्यांनी मदत केलीय आम्हाला! त्यांना भेटायची तीव्र इच्छा आहे आमची!" मजूर म्हणाले.

मजूरांचे बोलणे ऐकून मन्त्री आश्चर्यात पडला. काय करावे हे समजेना त्याला. त्याचवेळी खुद्द महाराज बग्गीत बसून तेथे आले. त्यांना पहाताच सर्वांचे चेहरे आनन्दाने अुजळले! सर्वांकडे एकवार नजर टाकून ते म्हणाले, "तुम्हा सर्वांच्या झोपड्या जळून गेल्याचं आत्ताच ऐकलं मी!"

सर्वजण राजाची बग्गी वेढून अुभे राहिले. आपल्या अडचणी सांगून त्यांनी राजाच्या तब्येतीचीही आपुलकीने चौकशी केली.

महाराजांनी सर्वांना धीर देअून, 'त्यांच्या झोपड्या पुन्हा अुभ्या केल्या जातील' असे आश्वासन दिले.

मन्त्र्याच्या डोळ्यासमोरच हे सर्व घडले. घरी परतून तो खोलवर विचार करू लागला. बराच वेळ विचार केल्यावर एक गोष्ट मन्त्र्याच्या लक्षात आली. जनतेची अशी इच्छा आहे की - त्यांच्या राजाची तब्येत अुत्तम असावी. अन् त्याच्या शासनाखाली आपणही सुखी-संतुष्ट असावे. त्यांच्या दृष्टीने मन्त्री काय, किंवा सेनापती आणि अन्य अधिकारी काय - सर्वजण राजाची आज्ञा पाळणारे केवळ सेवकच आहेत. त्याच्या मनात इतकीच भीती असते की - आपण काही चूक केली, तर राजाकडून आपल्याला शिक्षा होईल. पण त्याबरोबरच त्यांचा गाढ विश्वासही आहे की, संकटकाळी तोच आपल्याला आधार देईल अन् कष्टही दूर करील. ही खात्रीच सर्वांना एकत्र बांधते अन् राज्यात शांतता नान्दते.

ही वास्तविकता कळल्यावर मन्त्र्याचा अहंकार दूर झाला. महाराजांचे महत्त्व अन् मोठेपणा त्याने ओळखला. तेंव्हापासून तो दुप्पट अुत्साह व तत्परतेने अगदी मनापासून राजाच्या सेवेत रत झाला आणि महाराजांचा प्रमुख सल्लागार बनला.

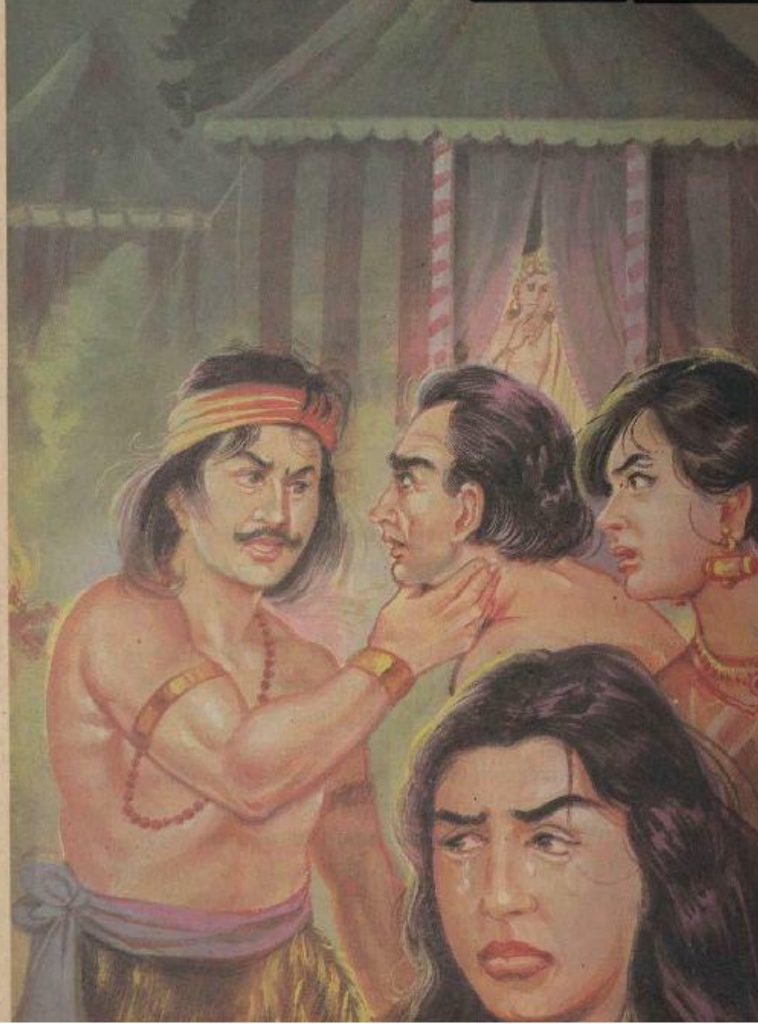
सम्राट अशोक

९

(पित्याच्या आज्ञेने अशोक अवन्तीची राजधानी अुज्जयिनीकडे जायला निघाला. त्या दिवशी संध्याकाळी विदिशा या स्थानी त्याने मुक्काम केला. पहाटे निसर्ग सौन्दर्याचे अवलोकन करत चालताना अचानक खोल खाईत पडणार, इतक्यात शाक्यनायकाची कन्या विदिशा हिने त्याला वाचवले. त्याच रात्री अशोकची हत्या करायच्या प्रयत्नात असणाऱ्या दोन तरुणी पकडल्या गेल्या.) - यानन्तर

अपराधी तरुणींसमोरच त्यांच्या बरोबर आलेल्या पुरुषांना यश हरतऱ्हेने छळू लागला, त्यांना मार-पीट करत राहिला. नन्तर तो त्या स्त्रियांना म्हणाला, "तुम्ही दोघी युवराजांना मारायला आल्या होतात, याबद्दल तुम्हाला मृत्युदण्ड मिळेल, मरण तुम्ही टाळू शकणार नाही. तेंव्हा मरणापूर्वी तरी, खरी गोष्ट सांगा. नरकात तरी तुम्हाला कमी यातना भोगाव्या लागतील."

त्या नर्तकी घाबरून एकमेकींकडे पाहू लागल्या. त्यांच्यातील एक म्हणाली, "दया करा आमच्यावर. नरकाला आम्ही भीत नाही. कारण आम्ही तो कधी पाहिलेला नाही. पण आपल्याकडून होणारा हा छळ आम्हाला सोसवत नाहीय; मृत्यूचं भय वाटतं आम्हाला. आमचा जीव घेतलात, तर आपल्याला काहीच अुपलब्ध होणार नाही. पण आम्हाला जिवन्त ठेवलंत, तर मात्र

कदाचित आम्ही तुमच्या अुपयोगी पडू. खरं काय आहे, ते सर्व आम्ही आपणाला सांगून टाकू."

"प्रथम खरं काय ते सांगा, नंतर तुमच्या जीवनमरणाबद्दल युवराज काय तो निर्णय सांगतील." यश बोलला.

"राजधानी पाटलीपुत्रपासूनच आम्ही युवराजांच्या पाठलागावर होतो. आम्ही नर्तकी आहोत. जो कोणी धन देईल, त्यांच्या सांगण्यानुसार वागणं हा आमचा पेशा आहे. युवराजांचा अन्त करण्यासाठी आम्हाला ज्यांनी पाठवलं, ते नक्कीच त्यांचे शत्रू आहेत; पण आम्ही तर नक्कीच त्यांच्या शत्रू नव्हेत." एका नर्तकीने दीन स्वरात सांगितले.

"धन देअून युवराजांच्या कोणत्या शत्रूंनी पाठवलं तुम्हाला?" यशने कठोर आवाज़ात विचारले.

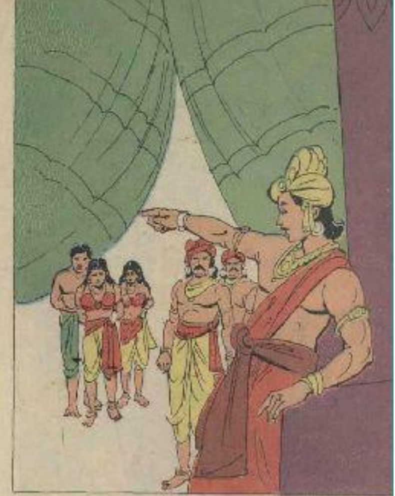
"आम्हाला प्राणदान मिळेल, असं वचन द्या अगोदर." नर्तकीने विनवले.

"अटी नाही, प्रथम खरं सांगा; नाहीतर मारून टाकीन." यश कर्कश्श आवाजात बोलला.

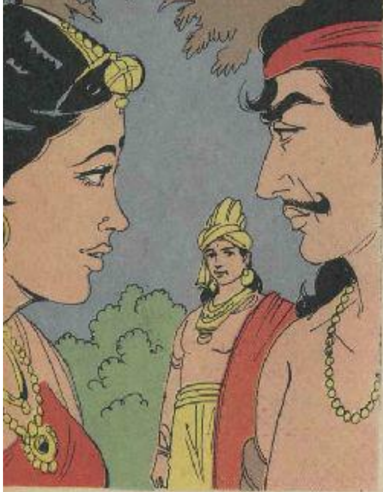
"पहा महाराज, युवराजांची हत्त्या करायला, आम्हाला इथे पाठवणारा माणूस अन्य कोणी नसून, बिन्दुसार महाराजांचे ज्येष्ठ पुत्र व भावी राजा प्रत्यक्ष सुशेमच आहेत." नर्तकीने सांगून टाकले.

हे ऐकताच अशोकने विचारले, "अगदी खरं सांगत आहेस?"

"अगदी शंभर टक्के खरं आहे युवराज!" असे म्हणून नर्तकीने - आपल्याला राजभवनात केंव्हा व कसे बोलावले गेले हे

सांगितले. तिने पुढे सांगितले की - प्रत्येकीला एकेक हजार अशर्फ्या आणि हिऱ्याची एकएक अंगठी बक्षीस मिळाली. याशिवाय कार्य सफल झालं तर आणखीही धन मिळणार होतं. त्यांनी घातलेल्या अंगठ्या आणि सांगितलेली अुच्च-पदस्थ अधिकाऱ्यांची नावे, त्यांचे बोलणे खरेच असल्याची साक्ष पटवत होती. अशोक व यशचा त्यावर पूर्ण विश्वास बसला. हे काम सुशेमचे असल्याचा अशोकला संशय होताच. या अगोदरही त्याने अशोकच्या हत्येचा प्रयत्न केला होताच, पण तो सफल झाला नव्हता. आता स्पष्टच झाले की, सुशेम अशोकला आपल्या मार्गातला काटा समजून तो कायमचा दूर करायचा हरप्रकारे प्रयत्न करत आहे. 'सुशेम महत्वाकांक्षी असून, आपली प्रगती पाहून जळत असतो' हे

अशोकला ठाअूक होते. 'तो स्वत:ला गादीचा वारस समजतो, अुच्च कुळातला समजतो व आपल्याला फक्त दासी-पुत्र!' अशोकने त्याला जरी दोन-तीनदा सावध केले तरीही त्याचा स्वभाव बदलला नव्हता. याबद्दल अशोक थोडा वेळ विचारात पडला. त्या स्त्रियांकडून सर्व काही सविस्तर जाणून घेतल्यावर अशोकने टाळ्या वाजवताच तीन दृढकाय सैनिक येअून त्याच्यासमोर अुभे ठाकले. ''यांना इथून घेअून जाअून, त्यांना जिथं जायचंय तिथं सोड.'' अशोकने फर्मावले.

नर्तकींनी नम्रतेने विचारले, ''प्रभु, कुठं पाठवताय आम्हाला?''

''तुम्ही मला जिथं पाठवणार होता तिथं!'' अशोक तुटकपणे बोलला.

''नाही - नाही! आम्हाला मारू नका!'' म्हणत त्या आक्रोश करू लागल्या.

''रडू नका अभागी तरुणींनो! शाक्यमुनि गौतमची प्रार्थना करा. ज्याप्रकारे त्यांच्या अपार करुणेने युवराजांचं रक्षण केलं, त्याचप्रकारे ते तुमचंही करतील.'' मधुर आवाज सर्वांना ऐकू आला. आणि सर्वजण त्या दिशेला पाहू लागले. विदीशा हसत आत येत होती!

''अुगीच त्यांच्या मनात आशा पालवू नको ताई!'' यश बोलला.

''मी आशा पालवत नाहीय. तूच त्यांना प्राण-भिक्षा मिळेल अशी लालूच दाखवली होतीस. आपलं वचन विसरलास का?'' विदीशाने भावाला विचारले.

''चांगली विवेकी, बुद्धिमान आहेस. अर्थहीन, शुष्क बोलणं का करते आहेस? प्राण-दान देईन असं मी केंव्हा म्हटलं होतं? खरं तर, असं दान द्यायचा मला हक्कच कुठं आहे?'' यशने कडवटपणे विचारले.

''खरं सांगा, नाहीतर मारून टाकीन - असं म्हणून तूच तर त्यांना सावध केलं होतंस. याचा अर्थ असाच नं, की खरं बोललं तर त्यांना जीवदान मिळेल? मग आता का वचन मागं घेतोस?'' विदीशाने गंभीरतेने विचारले.

''अद्भुत!'' म्हणत अशोकने टाळ्या वाजवून यशला म्हटले, ''इतकी कुशाग्र बुद्धीची बहीण मिळालीय तुला! किती भाग्यवान आहेस मित्रा!''

यश अवाकच झाला! अशोक आपल्या बहिणीचे समर्थन करत असल्याचे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. विदीशाही आनन्दाने क्षणभर दिङ्मूढ झाली. तिचे बोलणे ऐकून नर्तकींच्या डोळ्यात कृतज्ञता तरळली. स्वत:ला संभाळत यशने अशोकला विचारले, ''युवराज, या धोकेबाज नर्तकींना सोडून दिलं जावं, असं खरोखरच वाटतंय तुम्हाला?''

''विदीशाच्या इच्छेप्रमाणेच होईल. आपल्याला त्यांचं ऐकावं लागेल. पण त्यासाठी त्यांना किंमत मोजावी लागेल!'' असे म्हणत अशोकने विदीशाकडे पाहिले.

''माझ्या आटोक्याबाहेर नसेल, तर नक्की मोजीन मी युवराज! सांगा, काय किंमत आहे?'' विदीशाने विचारले.

''ती किंमत तुम्हीच मोजू शकाल; फार मूल्यवान आहे. मला सांगणं कठीण जातंय.'' थोडे थांबून अशोक म्हणाला, ''ही गोष्ट मी तुमच्या भावाजवळ बोलेन.''

युवराजांचे आपल्या बहिणीवर प्रेम बसले असल्याचे, आणि आपल्या मनातली गोष्ट तिच्यासमोर सांगायला त्यांना संकोच वाटत आहे, हे यशने ताबडतोब ओळखले. मनोमन त्याला फार हर्ष झाला. हसतच त्याने बहिणीकडे पाहिले. ती मान खाली घालून तेथून निघून गेली.

अशोकने नोकरांना नर्तकी व कैदी माणसांना तेथून दूर न्यायची आज्ञा दिली.

☆ ☆ ☆

युवराज अशोक आपल्या कन्येशी विवाह करू इच्छित असल्याचे यशकडून कळल्यावर शाक्यनायक व त्याची पत्नी यांचा प्रथम विश्वासच बसेना. दोघे आनन्दाश्चर्यात बुडाले. थोडा वेळ त्यांच्या तोंडून शब्दही अुमटेनासा झाला.

यश म्हणाला, ''युवराज अशोक अुच्च

कुळातले आहेत. सर्व राजपुत्रांप्रमाणेच तेही महत्वाकांक्षी असून अधिकारावर त्यांचं प्रेम आहे. परन्तु सर्वांचं म्हणणं आहे, की ते अुन्नत स्वभाव आणि कोमल हृदयाचे आहेत. माझंही तेच मत बनलंय. संपन्न अशा अवन्ती राज्याचे ते लवकरच राज-प्रतिनिधी बनणार आहेत. त्यांच्याशी विवाह झाला, तर आपली विदीशा नक्कीच राणी बनणार!''

इतक्यात तेथे आलेली विदीशा म्हणाली, ''बहिणीच्या बाबतीत तुझं इतकंच मत आहे? माझ्याबाबत तुला इतकंच समजलं? एवढंच ओळखलंस मला? राणी बनून मला फार आनन्द वाटेल असं वाटलं तुला?''

काही अुत्तर न सुचल्याने यश गप्पच राहिला. पण नन्तर हसत तो म्हणाला, ''होय ताई, आपल्या बहिणीला राणी बनताना

पाहून कोणत्या भावाला आनन्द नाही वाटणार? यात चूक कसली? युवराजांच्या प्रस्तावाला मान्यता देण्यात कसला अडथळा वाटतोय, सांग तर खरं? मला तुझं मन कळत नाहीय."

विदीशाची आई बोलली, "यश, युवराज खरोखरच आपल्या मुलीशी विवाह करु इच्छितात, यावर प्रथम माझा विश्वासच बसत नव्हता. माझी खात्री आहे, की आपली विदीशा कोणी सामान्य मुलगी नव्हे! घडलेल्या घटना पाहून मला वाटतंय की या घटनांमागे काही तरी दैवी योग असला पाहिजे."

आत्तापर्यन्त गप्प असणारा विदीशाचा पिता बोलू लागला, "मला असं वाटतंय की विदीशाचं जीवन युवराजांच्या जीवनाशी जोडलेलंच आहे. नाहीतर केवळ एक दिवस आणि एका रात्रीतच युवराजांना तिनं दोन वेळा वाचवलं कसं असतं?

त्यांची बोलणी ऐकून विदीशाच्या डोळ्यातून अश्रू वाहू लागले. चुपचाप घराबाहेर येऊन, हात जोडून आकाशाकडे पहात ती बोलू लागली, "तथागत बुद्धदेव! ही कसली परीक्षा माझी? माझ्या या व्याकुळ अन् दोलायमान् अवस्थेतून बाहेर पडायचा मार्ग दाखवा मला! माझी तर अशी इच्छा आहे की, आपण दर्शवलेल्या मार्गानं जाऊन निर्वाण प्राप्त करावं. उच्च पद किंवा ऐहिक सुखाचं मला मुळीच आकर्षण नाहीय. मी द्विधा मनःस्थितीत सापडले आहे. मला अशा अवस्थेला का सामोरं जावं लागत आहे?" तिने अशा प्रकारे प्रार्थना केली.

नंतर यश जवळ जाऊन विदीशा म्हणाली, "बरं काय, वाईट काय याचा निर्णय घेऊ शकत नाहीय मी. खरं म्हणजे या विषयात आपल्या मातापित्यांच्या सल्ल्यावरही विश्वास बसत नाहीय. कारण ते माझ्या ऐहिक सुखाचाच विचार करत आहेत. कोणतेही आईबाप आपल्या कन्येचा योग्य माणसाशी विवाह व्हावा, अशीच इच्छा करणार. इच्छा पूर्ण झाली की त्यांना फार आनन्द होतो अन् ते समतात की परमेश्वरकृपेन आपलं कर्तव्य पूर्ण झालंय. याबाबत मला सल्ला देऊ शकतील असे एकच व्यक्ती आहेत आणि ते म्हणजे गुरुदेव उपगुप्त."

यश म्हणाला, "ठीक आहे; त्याचं मत विचार." तिच्या मातापित्यांनीही या विचाराला संमती दिली. उपगुप्त दुसऱ्याच दिवशी विदिशेला येणार असल्याची बातमी समजली. यशकडून विदीशाची इच्छा अशोकला समजली. त्याने ही भेट होईपर्यन्त प्रतिक्षा करायचे ठरवले.

सकाळीच विदीशा आपले माता-पिता व यश यांच्यासह उपगुप्तांचा मुक्काम असणाऱ्या विहाराकडे गेली. ते तिघेजण बाहेर थांबले आणि विदीशा एकटीच विहाराच्या आत गेली.

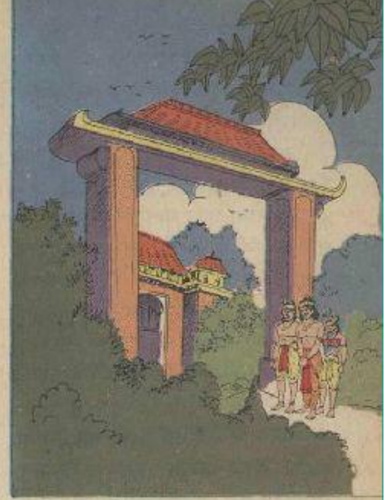
थोड्या वेळाने विदीशा बाहेर आली. तिचा चेहरा गंभीर होता. चेहऱ्यावर कोणताच भाव नव्हता. गुरु उपगुप्तांनी काय उपदेश दिला हे चेहऱ्यावरून कोणीच सांगू शकले नसते. मोठ्या उत्कंठेने सर्वजण तिच्याकडे पाहू लागले. झाडाखाली उभ्या असणाऱ्या अशोकला पाहून ती यशला म्हणाली, "जे जवळ येऊ इच्छित आहेत, ते दूर का उभे आहेत?"

यशचा चेहरा आनन्दाने उजळला. धावत जाऊन तो अशोकला आपल्या मातापित्यांजवळ घेऊन आला.

"युवराज, गुरुदेवांनी आपला प्रस्ताव मान्य करायला अनुमती दिली आहे. परन्तु माझी एक विनन्ती आहे. बुद्धदेवांनी दाखवलेल्या धर्ममार्गावर चालत रहाण्यासाठी मला आपला सहयोग व स्वीकृती हवी." विदीशा शांत स्वरात बोलली.

"विदीशाची विनन्ती मी मनापासून स्वीकारत आहे." अशोक आनन्दाने म्हणाला.

"कृतज्ञ आहे मी. गुरुदेवांची खात्री आहे की आपणाशी माझा विवाह तथागतांना मान्य आहे. आपल्या गुरुंवर माझा दृढ विश्वास

आहे. त्यांच्या सल्ल्याचं पालन करायला मी संन्नद्ध आहे." असे म्हणून विदीशाने माता-पिता, अशोक व यश यांना वाकून प्रणाम केला.

विवाहाची परवानगी मागण्यासाठी शाक्यनायकाने एका दूताकरवी पत्र लिहीले. परन्तु ते बिन्दुसारपर्यन्त पोचलेच नाही. सुशेमच्या एका मित्राने दूताला खूप पैसे देऊन ते पत्र हस्तगत केले व जाळून टाकले. नन्तर 'बिन्दुसारची या विवाहाला पूर्ण अनुमति आहे' असे कळवणारे एक पत्र तयार करून ते अशोककडे पाठवले. अर्थात् बिन्दुसार या बाबत पूर्णतः अनभिज्ञ होता.

'अवन्तीचा राजप्रतिनिधी म्हणून पद ग्रहण केल्यानन्तर अशोकने विदीशाशी विवाह केला.

एक दिवस सुशेम पित्याला म्हणाला, ''अशोकने शाक्यनायकाच्या कन्येशी विवाह केला असल्याची बातमी मला गुप्तहेराकडून समजलीय.''

''काय? पित्याला न कळवता पुत्राचा विवाह झालासुद्धा? अन् तोही एका राजकुमाराचा एका साधारण स्त्रीशी? हंऽ, एका सामान्य स्त्रीच्या पोटी जन्मलेल्या पुत्राची बुद्धी आणखी निराळी कशी असणार म्हणा!'' असा विचार करून राजा बिन्दुसार गप्प राहिला. त्याच्या मनात विरक्ती पसरली. पित्याच्या या वागण्याचा सुशेमला आनन्दच वाटला.

काळ जात राहिला. तक्षशिलामधे पुन्हा बंडाळी झाली. बिन्दुसार सुशेमला म्हणाला, ''अशोकला अुज्ञयिनीहून बोलावून तक्षशिलाकडे पाठवणं कठीण आहे. आता तू किंवा तुझ्या बन्धूंपैकी कोणी तिथे जाअून बंड मोडून काढावं!''

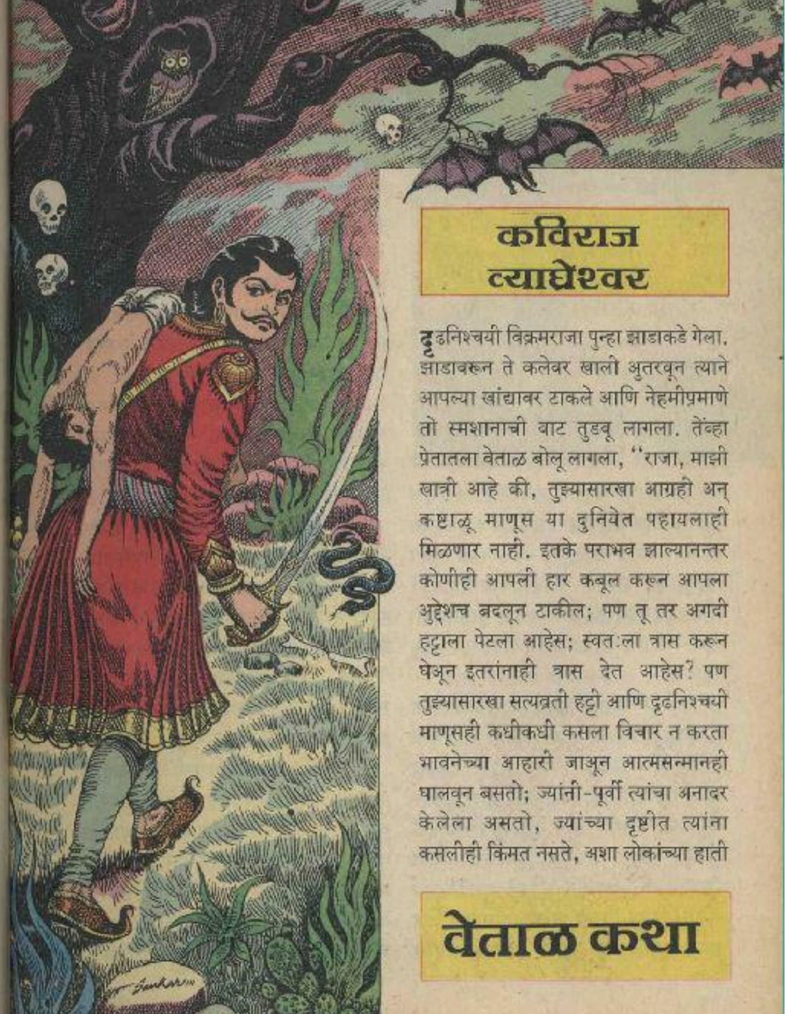
सुशेमचा आपल्या सामर्थ्यावर विश्वास नव्हता. जायला नकार दिला, तर 'आपलं पितळ अुघडं पडेल', म्हणून तो म्हणाला, ''तात, तक्षशिलाला जाअून बंड मोडणं, हे मी आपलं कर्तव्य आणि जबाबदारी मानतो. अशोकनं मागच्या वेळीच सर्व शत्रूंचा नाश केला असता, तर आज पुन्हा ही वेळ आलीच नसती. इतक्या लवकर पुन्हा बंडाळी माजून आपल्याला टक्कर द्यायची वेळ आली नसती.''

अशोकबद्दल पित्याचे मन कलुषित करायची संधी सुशेम कधीही सोडत नसे. अशोकचा मागचा पराक्रम विसरून त्याचा हा दोषच दाखवायचा प्रयत्न सुशेमने केला त्याचप्रमाणे विदीशा व अशोक यांच्या विवाहाबद्दले कळवणारे अशोकचे पत्र मित्रांनी नाहीसे केले असल्याचे माहीत करून घेऊन नंतर 'अशोकने पित्याच्या परवानगीवाचूनच विवाह केला असल्याची' खोटी बातमी बिन्दुसारला त्याने सांगितली.

''मला वाटतंय की, यात पुन्हा ग्रीकांचाच हात असावा. मी आजारी असल्याचं त्यांना माहीत आहे. त्यांच्या ताब्यात असलेला भारताचा भू-भाग मौर्यांनी पराक्रम व युक्ती यांच्या मदतीनं काबीज केला असल्याचं ते विसरू शकलेले दिसत नाहीय!'' बिन्दुसार म्हणाला.

क्रमशः

कविराज व्याघ्रेश्वर

दृढनिश्चयी विक्रमराजा पुन्हा झाडाकडे गेला. झाडावरून ते कलेवर खाली अुतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे तो स्मशानाची वाट तुडवू लागला. तेंव्हा प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, ''राजा, माझी खात्री आहे की, तुझ्यासारखा आग्रही अन् कष्टाळू माणूस या दुनियेत पहायलाही मिळणार नाही. इतके पराभव झाल्यानन्तर कोणीही आपली हार कबूल करून आपला अुद्देशच बदलून टाकील; पण तू तर अगदी हट्टाला पेटला आहेस; स्वतःला त्रास करून घेअून इतरांनाही त्रास देत आहेस? पण तुझ्यासारखा सत्यव्रती हट्टी आणि दृढनिश्चयी माणूसही कधीकधी कसला विचार न करता भावनेच्या आहारी जाअून आत्मसन्मानही घालवून बसतो; ज्यांनी-पूर्वी त्यांचा अनादर केलेला असतो, ज्यांच्या दृष्टीत त्यांना कसलीही किंमत नसते, अशा लोकांच्या हाती

वेताळ कथा

स्वतःला सोपवून बसतात. असलं आत्मसमर्पण महायोद्धा आणि शूर वीरांसाठीच नव्हे, तर कवींसाठींसुद्धा योग्य नसते. तुला सावध करण्यासाठी, जागं करण्यासाठी मी कलानाथ नावाच्या कवीची गोष्ट सांगतो; ती ऐक." आणि वेताळ त्या कवीची गोष्ट सांगू लागला.

खूप जुनी गोष्ट. सिंहपुरीच्या राजदरबारात व्याघ्रेश्वर नावाचा कवी होता. त्याने सर्व शास्त्रांचा अभ्यास केलेला होता; अठरा पुराणांत पांडित्य प्राप्त केलं होतं, वेद-अुपनिषदांचं सार ग्रहण केलं होतं. त्यामुळे त्याची कविता अर्थपूर्ण, भावयुक्त आणि रसयुक्त असे. राजाने कविचे गुणवैशिष्ट्य लक्षात घेअून त्याला अनेक अधिकार दिले होते. कधींकधी राजा त्याला आपला प्रतिनिधी म्हणून गावाबाहेरही पाठवत असे व्याघ्रेश्वर लोकांना स्वतः भेटून लोकांच्या तक्रारी, मागण्या वगैरे समजून घेत असे. प्रवासाहून परत आल्यावर राजाला ही सारी वर्णनं सांगून लोकांच्या मागण्या पुऱ्या करवत असे.

राजाचं व्याघ्रेश्वर फार प्रेम असे व तो त्याचं सर्व बोलणं, सूचना मानत असे. त्यामुळे बरीच माणसं त्याला भेटून त्याच्याकरवी आपली कामं करून घ्यायचा प्रयत्न करत. त्यामुळे सामान्य माणसांना व्याघ्रेश्वरची भेट घेणं दुरापास्त होई. एक वेळ राजदर्शन सोपं, पण व्याघ्रेश्वरचं दर्शन कठीण वाटे.

त्याच देशच्या रामपुर गावात कलानाथ नावाचा एक तरूण होता. त्याला साहित्याची आवड होती. लहानपणापासूनच तो महान कवींच्या काव्याचा अभ्यास करत असे. ते वाचत असताना त्याला स्फूर्ती येई आणि ताबडतोब काव्य रचून तो ते लोकांना म्हणून दाखवी. एके दिवशी एक कवि त्या गावी आला. कलानाथचे अुत्स्फूर्त काव्य ऐकून त्याला कवीने आशिर्वाद देअून म्हटलं, "बेटा, तू अुपजत कवी आहेस. चांगली साधना कर. एक दिवस विश्वविख्यात कवी बनशील."

तेंव्हापासून कलानाथची काव्यश्रद्धा वाढतच गेली. सुरुवातीला तो अुत्स्फूर्त कविता म्हणून दाखवी, पण वीस वर्षांचा होता होता त्यानं तीन मोठी काव्यंही रचली. ज्या पंडितांनी ती वाचली, त्या सर्वांनी त्याची खूप प्रशंसा केली. काहींनी तर असंही म्हटलं की, "तू सरस्वती-पुत्रच वाटतोयस. एकदा व्याघ्रेश्वरला का भेटायला जात नाहीस? त्याला आपलं काव्य ऐकव. जनतेला तुझा योग्य परिचय होईल. तुला मान मिळेल."

आपली काव्यं घेअून कलानाथ व्याघ्रेश्वरला भेटायला सिंहपुरीला गेला. त्याच्या घरी पोचला, तेंव्हा राखणदार त्याला म्हणाला, "तुझं काम काय ते सांग; मी जाअून सांगतो. पुढे तुझं भाग्य!"

कलानाथनं काही निवडक कविता निराळ्या ताडपत्रांवर लिहून त्या पहारेकऱ्याच्या हाती देत म्हटलं, "या काव्यांवर कविवरांचा अभिप्राय हवा मला."

ती ताडपत्रं हाती घेत पहारेकरी म्हणाला, "बास, इतकंच? तुला आणखी काही नकोय त्यांच्याकडून? कविवरांचं मन मोठं आहे, स्वभावही फार चांगला आहे त्यांचा; अुदार आहेत. तुला हवी ती मदत करतील ते.

आणखी कसलीच मदत नको असल्याचे कलानाथने सांगितल्यावर पहारेकरी आत गेला व त्याने कलानाथबद्दल व्याघ्रेश्वरला सांगितलं. त्यावेळी खूपशी माणसं तिथे बसलेली असल्यानं ती ताडपत्रं आपल्या शिष्याच्या हवाली करत व्याघ्रेश्वर म्हणाला, "हे वाच अन् आपला अभिप्राय लिहून दे. मी सही करीन त्यावर."

शिष्यानं ती काव्य लक्षपूर्वक वाचली आणि म्हटलं, "गुरुवर, ही काव्यं तर असामान्य वाटतायत! या कवीला एकदा आत बोलवावू?"

"नको बेटा, आत्ता इथं बरीच माणसं आहेत. त्या कवीनं तर केवळ अभिप्रायच

मागितला आहे. त्याला जे हवं ते देअून पाठवून दे परत." शिष्यानं अभिप्राय लिहिला अन् गुरूनं सही केली. पहारेकऱ्यानं ताडपत्र परत दिल्यावर कलानाथ निराश झाला. व्याघ्रेश्वरनं आपल्याला भेटायला न बोलावल्याचं त्याला वाईट वाटलं

काही काळानन्तर राजाज्ञेवरून व्याघ्रेश्वर देशभ्रमणाला निघाला. अन् एके दिवशी रामपुरला पोचला. तो हत्तीवर बसून आला होता; बरोबर इतरही अनेक लोक होते. गावकऱ्यांनी वैभवपूर्वक त्याचं स्वागत केलं.

व्याघ्रेश्वर तिथे दोन दिवस राहिला. पहिल्याच दिवशी एकेकानं जाअून आपल्या तक्रारी त्याला सांगितल्या. गावपाटील त्याला म्हणाला, "महाशय, जनतेच्या अडचणी आपण समक्ष पाहिल्यातच. त्या

सोडवण्यासाठी आम्हाला आर्थिक सहाय्य हवं. महाराजांना सांगून आपणच ते मिळवून द्यावं.''

''होय, महाराज माझं सांगणं मानतात. माझ्याकडून जमेल तितकं नक्की करीन मी तुमच्यासाठी. अुद्या तुमचं गाव पहायची इच्छा आहे माझी. त्यासाठी जरूर तेवढी व्यवस्था करून ठेवा.'' व्याघ्रेश्वरने पाटलाला सुचवले.

दुसऱ्या दिवशी व्याघ्रेश्वर गाव पहायला निघाला. त्याला पहाण्यासाठी गावकऱ्यांनी खूप गर्दी केली. त्यांना ताब्यात ठेवणं कठीण झाले. दुपारपर्यन्त व्याघ्रेश्वर गावात फिरत राहिला तरीही काही गावकऱ्यांना त्याचे दर्शन झालेच नाही. परत येअून भोजनानन्तर व्याघ्रेश्वर पाटलाला म्हणाला, ''गावात कवि कोणी असतील तर सांगा. त्यांना मदत करीन मी.''

''महोदय, आमच्याकडे दोन-तीन कवि आहेत. शंभरेक लोकांचा साहित्याशी परिचयही आहे. ते सर्वच आपणाला भेटायला अुत्सुक आहेत. त्यांच्यासाठी विशेष सभेची व्यवस्था करू? मोठ्या अुत्साहानं पाटलानं विचारलं.

''अशा चर्चेत जास्त लोक भाग घेअू शकणार नाहीत. तुम्ही म्हणालात की बरेच लोक मला भेटायला अुत्सुक आहेत? तेंव्हा, बरं म्हणजे एक सभाच बोलवा ना! मी त्यात एक भाषण देईन. ज्यांना-ज्यांना आपल्या अडचणी सांगायच्या असतील त्यांनी ताडपत्रावर पत्ता घालून त्या लिहून द्याव्या. मी त्यावर विचार करून जरूर ती अंमलबजावणी करीन.'' व्याघ्रेश्वर म्हणाला.

यासाठी सभेची घोषणा देण्यात आली. लोकांनी गर्दी केली. व्याघ्रेश्वरनं मोठं रोचक भाषण दिलं. टाळ्या वाजवून सर्वांनी हर्ष प्रकट केला.

सभा संपल्यावर दोन कवी आणि तीन-चार साहित्यप्रेमी व्याघ्रेश्वरला भेटले. त्यांच्या अुपयोगासाठी लवकरच गावात एक ग्रंथालय स्थापायचं आश्वासन व्याघ्रेश्वरनं दिलं.

आता पाटलाच्या लक्षात आलं की जमलेल्या लोकांत कलानाथ कुठे दिसत नाहीय. त्याला असंही कळलं की कलानाथनं व्याघ्रेश्वरला भेटायचा अजून प्रयत्नही केलेला नाही. त्याचं कलानाथ आणि त्याच्या काव्यावर भारी प्रेम होतं. या दोघांची एकदा गाठ घालून दिली, तर फार छान होईल असं त्याला वाटलं. 'ताबडतोब येअून व्याघ्रेश्वरला भेटावं' असा निरोप त्यानं कलानाथला पाठवला.

पण 'आपण फार कामात आहोत' असे सांगून कलानाथ भेटीला गेलाच नाही. काळ जात राहिला. अलिकडे व्याघ्रेश्वरला एकूणच अस्वस्थ, अतृप्त वाटायला लागलं होतं. इहलोकचं वैभव, संसारबंधनं याबद्दल त्याला विरक्ती वाटू लागली. शेवटी त्यानं आपलं दरबारातलं पदही सोडून दिलं. संपत्ती आपल्या मुलांच्यात वाटून टाकून जवळच्या अरण्यात त्यानं एक आश्रम बांधला व तो तिथं राहू लागला. त्यानं वानप्रस्थाश्रम स्वीकारला. त्याची पत्नीही त्याच्याबरोबर राहू लागली.

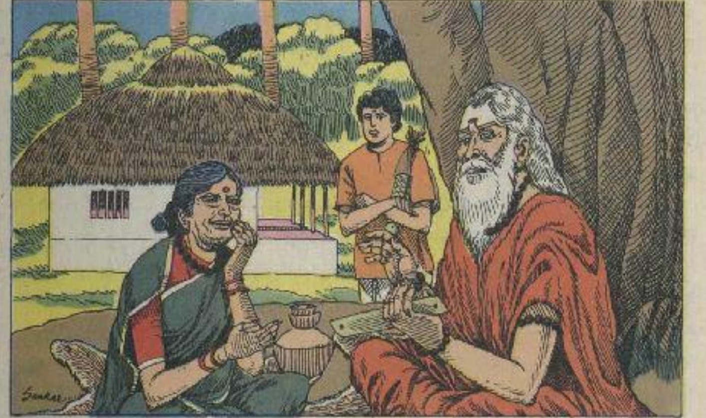
कलानाथला ही वार्ता कळली. आपली काव्यं घेअून तो व्याघ्रेश्वरला भेटायला गेला. त्याच्या आश्रमात पोचता पोचता त्याला अनेक अडचणींना तोंड द्यावं लागलं-शेवटी व्याघ्रेश्वरला भेटण्यात तो सफल झालाच.

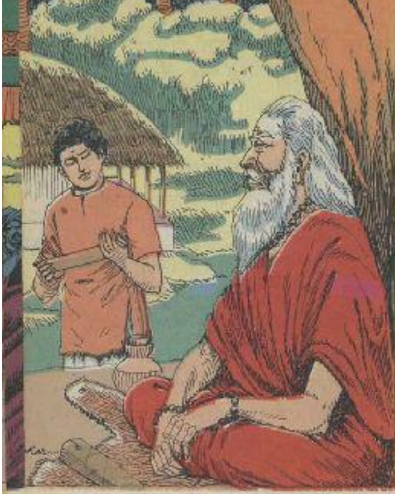
आश्रमात फक्त व्याघ्रेश्वर अन् त्याची पत्नीच होते. त्यांच्या सेवेसाठी तेथे असलेला एक परिचारक आणि परिचारिका त्यावेळी जवळच्याच तळ्याकडे गेलेले होते.

कलानाथ पोचल्यावेळी व्याघ्रेश्वर पत्नीला भागवत पुराण वाचून दाखवत होता. ती डोळे मिटून तन्मयतेनं ते ऐकत होती. वाचून झाल्यावर ती म्हणाली, ''तुमच्या मुखानं पुराण ऐकून माझा जन्म सार्थक झालाय.

''माझ्याच तोंडून नव्हे, तर कुणाच्याही तोंडून ऐक. हे पुराणच अद्भुत आहे. ज्या दिवशी मी अशी महान् काव्य-रचना करू शकेन, त्या दिवशीच मी खऱ्या अर्थानं कवी बनेन.'' व्याघ्रेश्वर बोलना.

''तुमचं म्हणणं असत्य आहे'' असे मी

म्हणू धजणार नाही. माझी तितकी योग्यता नाही. पण मी मानू आणि जाणू इच्छितो की, आपण कोणत्याही महाकवीच्या तोडीस तोड असं काव्य रचून चुकला आहात." कलानाथ एकदम मधेच बोलला.

आता व्याघ्रेश्वरचं कलानाथकडे लक्ष गेलं. त्यानं कलानाथकडून त्याची माहिती जाणून घेऊन त्याला स्वरचित एकाद्या काव्यातली काही पदे म्हणायला सांगितले.

कलानाथ म्हणत असताना व्याघ्रेश्वरने लक्षपूर्वक ऐकून घेतले. तो म्हणाला, "मुला, तू खरोखरच सरस्वतीपुत्र आहेस. पण तुझ्या काव्यात काही व्याकरणदोष आहेत. ते सुधारणं मोठंसं कठीण नाहीय. पण ते सुधारले नाहीस, तर मात्र तुझं काव्य फिकं वाटेल.

"महाराज, आपण हे काव्य पूर्वीच वाचलेलं आहे. तेंव्हा आपण व्याकरण दोष दाखवून दिले नाहीत?" कलानाथ बोलला.

हे कसं घडलं ते व्याघ्रेश्वरला कळल्यावर तो म्हणाला, "वत्सा, त्या दिवशी काव्य माझ्या शिष्यानं वाचलं होतं, मी वाचू शकलो नव्हतो. त्यावेळी तू फक्त अभिप्रायच मागितला होतास. प्रत्यक्ष भेटायची इच्छा त्याच दिवशी दर्शवली असतीस, तर बरं झालं असतं. मी आपलं मत स्वतःच सांगितलं असतं. त्याच दिवशी तुझे व्याकरण-दोष कळून चुकले असते."

कलानाथ हसून बोलला, "मला आशा होती की पदं वाचल्यावर अन् माझ्याबद्दल माहिती मिळाल्यावर आपण भेटीची परवानगी नक्कीच द्याल स्वतः होऊन. आज माझ्या पदांची आपण स्तुती केलीत. त्यामुळे मला आनन्द वाटलाच; पण माझे व्याकरण-दोष दाखवलेत म्हणून जास्त बरं वाटलं. पहिल्या वेळच्या आपल्या अभिप्रायापेक्षा यावेळचा अभिप्राय जास्त महत्वाचा. आता काही दिवस आपण मला आपल्या सेवेची संधी द्यावी इतकीच इच्छा आहे माझी."

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, "राजा, अनेक कविपंडितांकडून स्तुतिपात्र ठरलेल्या कलानाथचं वागणं विचित्र अन् असंबद्ध नाही वाटत? त्यानं आत्म-समर्पण केलं, आपला अभिमान घालवला असं नाही वाटत? व्याघ्रेश्वर त्याच्या गावी आला तेंव्हा गाव-पाटलानं त्याला येऊन कविराज व्याघ्रेश्वरला भेटायला सांगितलं होतं; पण त्यानं भेटीला नकार दिला. पण नंतर त्याच व्याघ्रेश्वरला भेटायला तो संकटं झेलत जंगलाच्या वाटेनं गेला. त्यानं असं का केलं? हे त्याच्या बुद्धि-हीनतेचं द्योतक नव्हे? इतकंच नव्हे; त्यानं व्याघ्रेश्वरची सेवा करायची इच्छाही प्रकट केली. या सर्व गोष्टी विचारात घेता, असं दिसतं की कलानाथची बुद्धी भ्रष्ट झाली होती. तो एक असंतुलित युवक आहे. माझ्या या शंकांची उत्तरं माहीत असूनही गप्प राहिलास, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे होतील."

उत्तरादाखल विक्रम म्हणाला, "कलानाथ सिंहपुरीला गेला असता, त्याची आशा होती की, आपलं काव्य वाचल्यावर व्याघ्रेश्वर स्वतःच भेटायला बोलवील. पण त्यानं फक्त अभिप्रायच लिहून पाठवला. त्यामुळे व्याघ्रेश्वरची काव्याची आवडच कमी झाली असावी. अन् आता ते फक्त आपल्या व्यक्तिगत प्रसिद्धीचा उपयोग करून इतरांना मदत करतात असं त्याला वाटलं. कवितेचं क्षेत्र सोडून कलानाथचं व्याघ्रेश्वर-कडे व्यक्तिगत कसलं कामही नव्हतं. त्याची फक्त काव्य चर्चेची अपेक्षा होती; त्याच्या भेटीशी त्याला काहीच कर्तव्य नव्हतं. ज्याक्षणी व्याघ्रेश्वरनं दरबार सोडून देऊन वानप्रस्थ आश्रम स्वीकारला अन् ते जंगलात रहायला गेल्याचं समजलं, तेंव्हा आता त्यांच्या भेटीमुळं आपलं भलं होईल असं कलानाथला वाटलं. म्हणूनच अडचणींना तोंड देत तो आश्रमात पोचला बोलता-बोलता व्याघ्रेश्वरनं त्याला सांगितलं की त्याच्या कवितांवर जो अभिप्राय लिहिलेला होता, तो स्वतःचा नसून शिष्याचा होता. आता स्वतः त्याचं काव्य ऐकून आपला अभिप्राय व्यक्त केला की, काव्यात व्याकरण-दोष असून ते सुधारणं अत्यन्त आवश्यक आहे. यावरून कलानाथनं ओळखलं की व्याघ्रेश्वर उच्च कोटीचे महान् कवि आहेत. आता त्याला खरा कवि दिसला! त्यामुळेच कलानाथने त्याची सेवा करायची संधी मागितली. या कारणांच्या आधारे स्पष्टच दिसतं की, कलानाथनं आपला मान, अभिमान घालवलेलाही नाही अन् त्याचं डोकंही फिरलेलं नाहीय. तुझा संशय निराधार आहे."

आता राजाचं मौन भंग करण्यात सफल झालेला वेताळ प्रेतासह गायब होऊन पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

सोमसेनचे चित्र

हेलापुरी गावात दरवर्षी चित्रकलेचे प्रदर्शन भरवले जाई. त्यात प्रसिद्ध चित्रकारांच्या चित्रांबरोबरच अप्रसिद्ध व या क्षेत्रात नुकतेच पदार्पण करणाऱ्या चित्रकारांची चित्रेही प्रदर्शनार्थ मांडली जात.

दरवर्षीप्रमाणे या वर्षीही हे प्रदर्शन चालू होते. देशाच्या कानाकोपऱ्यातून आलेल्या प्रसिद्ध चित्रकारांची चित्रे दाखवली जात होती. नवनव्या चित्रकारांची चित्रेही प्रदर्शित होत होती. चित्रे पहायला रसिक लोक मोठ्या संख्येने गर्दी करत होते.

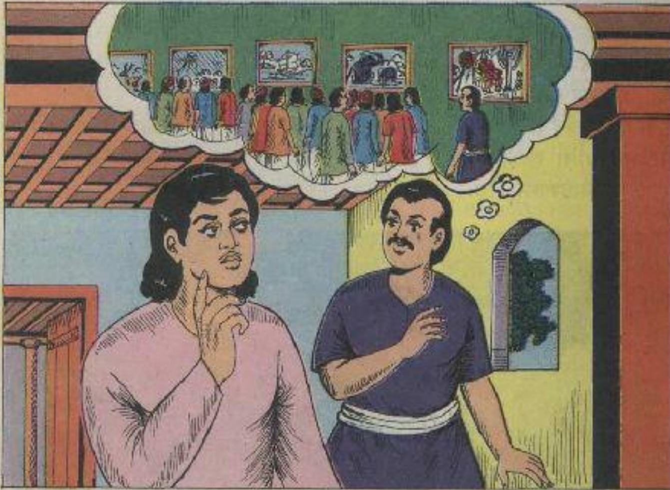
सुगंधीपुरहून सोमसेन नामक चित्रकारही आपली चित्रे घेऊन आला होता. त्याची चित्रेही प्रदर्शनात मांडलेली होती.

सोमसेन ज्या धर्मशाळेत अुतरला होता, तेथेच शिवगिरी व विलासही अुतरले होते. बोलता-बोलता सोमसेनबद्दल कळल्यावर विलास म्हणाला, ''आज मी गेलो होतो प्रदर्शनात. तिथं तुमच्या चित्रासमोर चांगला तासभर अुभा होतो.''

खूप आनन्दाने सोमसेनने विचारले, ''माझं चित्रं इतकं आवडलं तुम्हाला! आभारी आहे मी तुमचा.''

''का कुणास ठाअूक, इतर चित्रांसमोर खूपच गर्दी होती. त्यामुळं तुमच्या चित्रासमोर मला एकटंच चांगलं तासभर अुभं रहावं लागलं.'' विलास म्हणाला.

त्याचे बोलणे ऐकून सोमसेनचा चेहरा पांढरा पडला!

समुद्र किनाऱ्यावर सहल - २२

ओरिसाच्या किनाऱ्यावरून

शब्दांकन : मीरा नायर ▼ चित्रकार : के.एस. गोपकुमार

किनाऱ्यापासून काही कि.मी. आत गेल्यावर आपण बोमकाई येथे पोचतो. हा छोटासा गाव साड्यांसाठी प्रसिद्ध आहे. कपडे विणणे हा ओरिसाचा परंपरागत हस्तव्यवसाय आहे. आणि कुटिरोद्योग म्हणून संपूर्ण ओरिसात लाखो कुटुंबांच्या अुदरंभरणाचे साधन आहे. एकादी बोमकाई साडी खरीदलीत, तर खात्री बाळगा, की तुम्ही एक अद्वितीय वस्तु मिळवलीय; कारण कोणत्याही दोन बोमकाई साड्या हुबेहूब एकमेकींसारख्या नसतात.

तटापासून जरा अुत्तरेकडे गेलात की लागते चिल्का सरोवर. चिल्काचे शुद्ध रूप 'चिलिका' असून अुरिया लोक तसाच अुच्चार करतात. चहूबाजूंनी घेरलेल्या सरोवरात 'चिल्का' च भारतातील सर्वात मोठे सरोवर आहे. ते फक्त एका अरुंदशा वाटेने बंगालच्या अुपसागराला जोडलेले आहे. याचे क्षेत्रफळ १.१०० वर्ग कि.मी. असून अुन्हाळ्यात त्याचे पाणी खारट असते. परन्तु पावसाळ्यात दया व भार्गवी नद्यांच्या पाण्याच्या लोंढ्याने सारे खारट पाणी बाहेर लोटून दिले जाअून सरोवराचे पाणी गोडे बनते; सरोवर गोड्या पाण्याने काठोकाठ भरून जाअून ते भारतातील सर्वात मोठे 'गोड्या पाण्याचे सरोवर' बनते.

सरोवरातच काही हिरवीगार बेटे आहेत. त्यातील एका बेटावर सरोवराची अधिष्ठात्री देवी कालीजाई हिचे देअूळ आहे. या बेटांवर तऱ्हेतऱ्हेचे अनेक जलचर प्राणी आढळतात. थंडीच्या दिवसात येथे बदक, सारस, पेलिकन व मातकट रंगाच्या बगळ्यांचे थवेच्या थवे दृष्टीस पडतात.

चिल्का सरोवरात फिरणाऱ्या मच्छीमार नावांची शिडे चटईने बनवलेली व चौकोनी आकाराची असतात.

आपला पुढला मुक्काम म्हणजे पुरी किंवा जगन्नाथपुरी. जुन्या काळी परदेशी लोक याला पलौरा म्हणत असत. व याचे परदेशाशी धनिष्ठ व्यापारिक संबंध होता - विशेषतः इंडोनेशियाशी.

पुरीचा समुद्री व्यापार तर आता बन्दच झाला आहे. पण अजूनही तिथली आरोग्यदायक हवा खाण्यासाठी बंगाल, आन्ध्र व मध्य प्रदेशातून लोक येत असतात. ओरिसाचे राज्यपाल अुन्हाळ्यात पुरीलाच रहातात.

परन्तु पुरीचे सर्वात जास्त महत्व म्हणजे ते हिन्दूंच्या चार मोठ्या धामांपैकी एक गणले जाते. (बाकीची तीन म्हणजे - रामेश्वर, द्वारका व ब्रद्रीनाथ) येथील जगन्नाथ मन्दिर सर्वात पवित्र व खूप विशाल अशा हिन्दू मंदिरांपैकी एक होय. १२व्या शतकात राजा चोडगंग याने दक्षिण ओरिसाहून आपली राजधानी हलवून पुरीला स्थापन केली. आणि त्या घटनेची स्मृती म्हणून या मंदिराची निर्मिती केली. येथे भगवान जगन्नाथाची पूजा श्रीकृष्णाच्या रूपात, त्याचा मोठा भाअू बलभद्र (बलराम) व धाकटी बहीण सुभद्रा हिच्यासह केली जाते.

तीनही मूर्ती लाकडाच्या बनवल्या जातात व रूप अर्धवट् घडवल्यासारखे ठेवलेले असते.

अशी कथा आहे की, पुरीत भगवान विष्णूंची एक नीलमण्याची मूर्ती होती. राजा इन्द्रद्युम्नाला तिचा मोह निर्माण झाला. त्याने ती हस्तगत करायचा प्रयत्न केला. परन्तु तो जेंव्हा ती घ्यायला गेला, तेंव्हा मूर्ती अदृश्य झाली. आपल्या अनीतिकारक वागणुकीचा राजाला लाज वाटली व प्रायश्चित्त म्हणून त्याने अुग्र तपश्चर्या आरंभली.

तेंव्हा आकाशवाणी झाली की, ''हे राजा, भगवन्ताचा प्रसाद तुला समुद्रात एका ओंडक्याच्या रूपात मिळेल.'' थोड्याच काळात एक ओंडका समुद्रकिनाऱ्यावर तरंगत असलेला सापडला राजाने त्या लाकडी ओंडक्यातून मूर्ती घडवायचे ठरवले. परन्तु राजाचे सुतार जेंव्हा ते लाकूड तासू लागले, तेंव्हा त्यांची औजारेच मोडू लागली व हातांना जखमा होअू लागल्या. कोणीच मूर्ती घडवू शकले नाही.

नंतर एके दिवशी खुद्द जगन्नाथच एका म्हाताऱ्या सुताराच्या वेषात राजासमोर प्रकट झाले आणि म्हणाले की, 'मी एकवीस दिवसात मूर्ती घडवून देईन.' परन्तु अट अशी होती की, 'मूर्ती तयार होण्यापूर्वी कोणीही ती पहायचा प्रयत्न करू नये.' राजा एकवीस दिवस पूर्ण होण्यापूर्वीच मूर्ती पहायला अत्यन्त अुत्सुक झाला व त्याने खोलीत डोकावून पाहिले. तिथे त्याला फक्त त्या अर्धवट घडलेल्या मूर्ती आढळल्या. म्हाताऱ्या सुताराचा कुठे पत्ताच नव्हता! यानन्तरही तो कधीच कुणाला दिसला नाही.

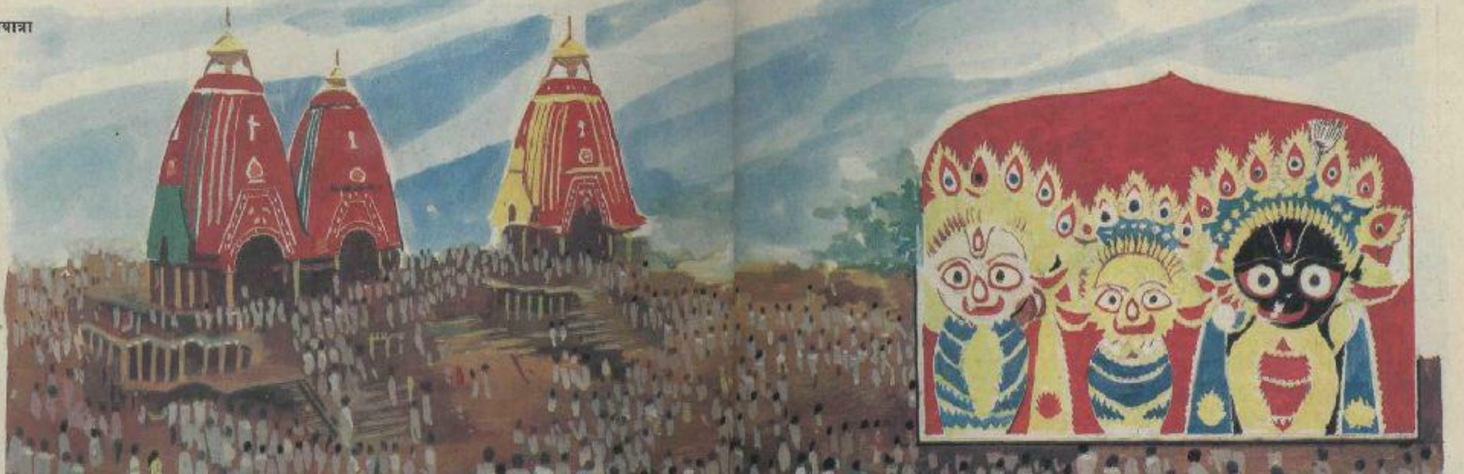
श्रीकृष्ण, बलभद्र व सुभद्रेच्या मूर्ती दर बारा वर्षांनी बदलल्या जातात.

नव्या मूर्ती काही खास भक्तांना स्वप्नात दिसलेल्या कडुनिंबाच्या झाडातूनच बनवल्या जातात. एक गुप्त वस्तु (अनेक विद्वानांच्या मते, गौतम-बुद्धाचा दात) जुन्या मूर्तीतून काढून नव्या मूर्तीत ठेवली जाते. हे काम पुजाऱ्याच्या डोळ्यांवर पट्टी बांधून. इतकेच नव्हे तर त्या वस्तूला सरळ स्पर्श न व्हावा स्पर्शाने वस्तु कळू नये म्हणून हातावर कपड्याची अनेक आवरणे चढवून नंतरच केले जाते. ही क्रिया 'नव कलेवर' नावाच्या अुत्सवात रथयात्रेच्या थोड्याच अगोदर केली जाते.

रथयात्रा दरवर्षी जुलै महिन्यात निघते. भगवान श्रीकृष्णाच्या गोकुळातून मथुरेकडे जाण्याच्या स्मृतिप्रीत्यर्थ ही यात्रा काढण्यात येते. यासाठी श्रीकृष्ण,, बलभद्र व सुभद्रेच्या मूर्ती तीन विशाल अशा रथांवर बसवून गुंडीचाबाडीला नेल्या जातात. हे भगवान जगन्नाथाचे अुद्यानगृह होय. सर्वात जास्त अुंच रथ जगन्नाथ म्हणजे श्रीकृष्णाचा असून त्याला १६ चाके असतात. रथाची अुंची १४ मीटर व रुंदी ११ मीटर असते.

तसे गुंडीचाबाडी हे स्थान जगन्नाथमंदिरापासून केवळ एक मैलच दूर आहे. पण रथ तिथे पोचायला संपूर्ण दिवस दिवस लागतो. देशाच्या कानाकोपऱ्यातून लाखो भक्त रथयात्रेत भाग घेण्यासाठी येतात व रथ ओढण्यास मदत करतात. त्यांच्यातल्या अनेकांची अशी इच्छा असते की जगन्नाथाच्या प्रसादाला स्पर्श करावा. कारण अशी धारणा आहे की तसे केल्याने माणसाची जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून कायमची मुक्ती होते.

आठ दिवस अुद्यान गृहात वस्ती केल्यानन्तर नवव्या दिवशी मूर्ती गाजावाजानेच जगन्नाथमंदिरात परत येतात.

याला 'बाहुडा यात्रा' (परतीची यात्रा) असे म्हणतात.

ओडिसी नृत्य ही ओरिसाची विशिष्ट नृत्यशैली आहे. त्याचा विकास मंदिराच्या पूजा अनुष्ठानांमधून झाला आहे. नर्तकी अशा प्रकारे साडी नेसते की ती कमरेपासून पायापर्यन्त पंख्यासारखी पसरते. शरीरावर चांदीचे चमकदार दागिने आणि वेणीत कागदाची फुले धारण करते. अशा प्रकारे सुंदर वेषभूषेत ती जेंव्हा देवमूर्तीसमोर नृत्यांजली अर्पित करते, तेंव्हा ते नृत्य पहातच रहावेसे वाटते. ओडिसी नृत्याबरोबर बहुधा संस्कृत कवि जयदेव याच्या अमर काव्य 'गीतगोविन्द' मधील अष्टपदी गायल्या जातात. पुरीच्या समुद्रतटावरील एका नवीन मंदिरात आदि शंकराचार्य व चैतन्य महाप्रभु यांच्याबरोबर जयदेवचीही मूर्ती पहायला मिळते. आद्य शंकराचार्यांनी स्थापलेल्या चार प्रमुख मठांपैकी एक मठ पुरीला आहे. अिथल्या मठाला 'गोवर्धनपीठ' असे म्हणतात.

पुरीहून १६ कि.मी. दूर छोटेसे रघुराजपुर आहे. येथील चित्रकार सुंदर 'भित्तिचित्रे' बनवतात.

दहा कि.मी. आणखी पुढे गेल्यावर 'साक्षीगोपाळ' चे देवालय आहे. येथील बाल श्रीकृष्णाची मूर्ती पूर्णकृती आहे. गोष्ट अशी आहे की, एकदा दोन ब्राह्मणात भांडण झाले व श्रीकृष्णाने स्वत: बालकरूपात येअून साक्ष दिली.

ओडिसी नृत्याची एक मुद्रा

सर्प-मन्त्र

तीमर गावात परबत नावाचा एक लहानसा शेतकरी होता. तो आपल्या लहानशा शेताची मशागत करून अुदारनिर्वाह चालवी. सर्पदंशाचा मन्त्र शिकायची त्याची बऱ्याच वर्षांपासूनची इच्छा होती. पण तो शिकवणाराच कोणी सापडत नव्हता.

एकदा तो आपल्या एका नातेवाइकाला भेटायला शेजारच्या गावी गेला. परबत त्याला म्हणाला, "सर्प-मन्त्र शिकायची माझी फार दिवसांची इच्छा आहे. तुमच्या गावात कोणी जाणकार आहे का?"

"माझ्या गावात काय, पण आसपास कोणत्याही गावात सर्प-मन्त्र जाणणारा कोणीही नसावा. सामांन्यत: बैरागी आणि संन्याशांनाच ही विद्या येते, ती दिव्य शक्ती त्यांच्या जवळच असते. तू अशा एकाद्याची मदत मिळवू शकलास तर तुला सर्प-दंशाचा मन्त्र शिकायला मिळेल." तो नातेवाईक म्हणाला.

त्या दिवसापासून परबत साधू संन्याशांच्या शोधाला लागला. मन्त्र शिकायला आता तो फारच आतुर झाला होता.

या वर्षी परबतने आपल्या शेतात ज्वारीचे पीक घेतले होते. पीक छान आले होते. कणसांनी भरलेले शेत फारच छान दिसत होते. पक्ष्यांपासून ज्वारी वाचवण्यासाठी त्यानं शेतात मचाण अुभे केले होते. रात्रं-दिवस राखणीसाठी तो शेतावर रहात होता.

एके दिवशी संध्याकाळी बैराग्यांचा एक जथा शेताजवळून जात असलेला त्याला दिसला. आपल्या इच्छा-पूर्तीची वेळ जवळ आली असावी, असेच त्याला वाटले. मचाणावरून अुतरून धावतच तो बैराग्यांना भेटायला गेला. त्याने त्यातल्या एका काळ्या, लांब दाढीवाल्या धष्टपुष्ट बैराग्याला

दामोदर खरे

प्रणाम करून त्याच्याजवळ आपली इच्छा प्रदर्शित केली. मन्त्र शिकवण्यासाठी त्याला विनंती केली.

परबतकडे लक्षपूर्वक पाहून बैरागी म्हणाला, ''सर्पमन्त्र सूर्योदय किंवा सूर्यास्ताच्या वेळी शिकला तरच त्याचं फळ मिळतं. आता अन्धार होअू लागला आहे. ही वेळ योग्य नव्हे. या रात्री आम्हाला शेतात राहू दिलंस, तर अुद्या सकाळी मन्त्र शिकवीन तुला.''

परबतने मोठ्या आनन्दाने परवानगी दिली. त्यानं सगळ्या बैराग्यांना तिथे रहायची विनन्ती केली. ते सर्वजण भक्तिगीते गात अन् कणसे तोडून खात राहिले. सारे शेत त्यांनी विस्करून टाकले आणि पोट भरल्यावर आरामात झोपून गेले.

आपल्या पिकाची नासाडी होताना पाहून सुद्धा परबतला दुःख वाटलं नाही. सकाळी सर्प-मन्त्र शिकायला मिळणार असल्याचा त्याला आनन्द झाला होता. त्या आनन्दात तो रात्रभर जागाच राहिला.

सकाळ झाल्याबरोबर बैरागी जागे होअून निघायच्या तयारीला लागले.

परबत भराभरा त्या धष्टपुष्ट बैराग्या-जवळ जाअून त्याच्या पायांवर आडवा पडून ओरडू लागला, ''स्वामी, सर्प-मन्त्र? सर्प-मन्त्र?''

बैरागी त्याला रागावून म्हणाला, ''जोगी आया, ज्वार खाया, अुठो जाव.'' त्याने परबतच्या खांद्यावर जोराने लाथ मारली; आणि तो चालू लागला. परबतला वाटले की हाच सर्प-मन्त्र. त्याच्या आनन्दाला पारावार राहिला नाही. त्याची इच्छा पुरी झाल्यामुळे जगच हातात आल्यासारखे त्याला वाटले. बैराग्याचे बोलणे जपत तो घरी गेला. आपण बैराग्याकडून सर्पमन्त्र शिकल्याचे त्याने बायकोला सांगितले. तिने ती बातमी गावभर पसरवली.

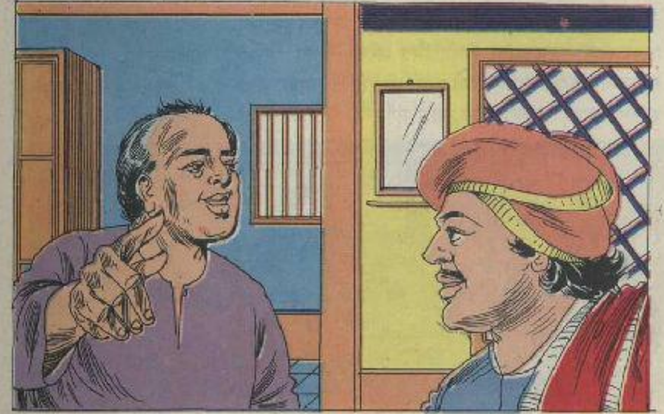
या घटनेनन्तर एका महिन्याने एका गावकऱ्याला साप डसला. त्याचे नातेवाईक घाबरून गेले होते. काय करावे, हे कळत नव्हते त्यांना! अचानक एकाला परबतची आठवण झाली. तो ताबडतोब म्हणाला, ''अरे घाबरता काय? आपल्या परबतला सर्प-मन्त्र येतो. ही विद्या त्याला एका महान साधूनं दिलीय. साधूंनी दिलेला वर कधी व्यर्थ होत नाही. माझी खात्री आहे की परबतच्या मन्त्रानं हा वाचेल. चला याला नेअूया त्याच्याकडे.''

ते त्याला परबतकडे घेअून गेले. परबतने मनातल्या मनात मन्त्र म्हटला आणि त्याच्या खांद्यावर लाथ मारली. त्याबरोबर सर्पदंश झालेला गावकरी अुठून बसला! आता लोकांचा पूर्ण विश्वास बसला की बैराग्याचा मन्त्र खरंच प्रभावशाली आहे. परबतने प्रथमच मन्त्राचा अुपयोग केला होता. त्याला भीती पडली होती की मन्त्राचा प्रभाव पडेल की नाही? आता ती भीती दूर झाली. त्याचाही मन्त्राच्या प्रभावावर विश्वास बसला.

तेंव्हापासून आसपास कोणालाही साप चावला की, लोक त्याला परबतकडे आणत अन् मन्त्र जपल्याबरोबर माणूस अुठून बसे. त्यामुळे परबतची ख्याती त्या पंचक्रोशीत पसरली. लोक त्याला काही धनही देअू लागले. यामुळे परबतची आर्थिक स्थितीही सुधारली. खरे तर मन्त्र शिकून पैसा कमवायचा त्याचा विचार नव्हता; केवळ तो शिकायची तीव्र इच्छा मात्र होती. पण लोक जेंव्हा त्याच्या अुपकाराच्या बदल्यात धन देअू लागले, तेंव्हा ते त्याने सहर्ष स्वीकारले.

त्याने आपल्या शेताजवळच चार-पाच एकर जमीन खरीदली. झोपडीच्या जागी त्याने एक छानसे घरही बांधले. मुलीचे लग्न श्रीमन्त कुटुम्बातील तरुणाशी करून दिले. पण अशा सफलतेनंतरही त्याला गर्व मात्र झाला नाही. अजूनही आपली जमीन स्वतः कसून तो निष्काळजी जीवन जगत होता.

परबतचा एक मोती नावाचा मित्र होता. बरेच दिवस तो धन कमवण्यासाठी इकडे-तिकडे भटकत राहिला होता. एके दिवशी मित्राला भेटायला तो परबतकडे आला. त्याची प्रगती पाहून मोतीला फार आनन्द वाटला. दोन-तीन आठवडे दोघे मित्र आपल्या बालपणच्या आठवणीत बुडून राहिले. परत निघण्यापूर्वी मोतीने परबतला

विचारले, "तू परोपकार करून धन कमावतोस हा मोठा प्रशंसनीय विषय आहे. पण अजून तू, त्या बैराग्यानं तुला कोणता मन्त्र दिला, ते नाही सांगितलंस?"

मोठ्याने हसत परबतने म्हटले, "जोगी आया, ज्वार खाया, अुठोजाव! बास, हाच तो बैराग्यानं शिकवलेला मंत्र!"

यावर मोती खो खो हसून बोलला, "हा मन्त्र? अरे, फसवलं तुला बैराग्यानं. तुझ्या ज्वारीच्या पिकाचा सर्वनाश केला त्यानं, अन् तू नुसताच पहात राहिलास? म्हणूनच त्यानं ओळखलं की तू येडचाप आहेस! माझी खात्री आहे की, बैराग्याला काही मन्त्र-बिन्त्र येत नव्हता. मन्त्र शिकण्यासाठी तू त्याचे पाय धरलेस, तेंव्हा राग आला असावा त्याला. त्यानं म्हटलं सुद्धा की, तुझी कणसं खाल्लीं; अुठ आता अन् त्यानं शिवी दिली. 'अुठोजाव' चा हाच अर्थ आहे!"

बालपणचा मित्र खोटे बोलणार नाही, याबद्दल परबतला खात्री होती. मित्र खरेच सांगत आहे अशी आता त्याची खात्री पटली. आपण म्हणत असलेला मन्त्र, खरा सर्पमन्त्र नव्हे - याचे त्याला वाईट वाटले. मंत्र तर पूर्णतः खोटा आहे.

या घटनेनन्तर एका आठवड्याने सर्पदश झालेला एक माणूस त्याच्याकडे आणला गेला. परबत आता विचारात पडला. मन्त्राचा प्रयोग करावा की नाही, याबद्दल त्याचा निर्णय होईना. तरीही मन्त्र जपून त्याने त्या माणसाच्या खांद्यावर लाथ मारली. पण त्या माणसाची जराही हालचाल झाली नाही. मित्राचे म्हणणे खरे असल्याबद्दल आता परबतची खात्री पटली. मन्त्रावरचा त्याचा विश्वास अुडाला.

ताबडतोब त्याने जमलेल्या लोकांना म्हटले, "माझ्या हातून एक पाप घडलं, त्यामुळे माझा मन्त्र विफल झालाय. शक्ती नाहीशी झालीय. या माणसाला ताबडतोब शहरात न्या अन् चांगल्या वैद्याला दाखवा."

लोकांना आता 'परबतची मन्त्रशक्ती नाहीशी झाल्याचे' समजले. प्रामाणिक परबतने यानन्तर कधीही मन्त्राचा अुपयोग केला नाही. आतापर्यन्त मिळवलेल्या धनावर संतुष्ट राहून आपले पुढील आयुष्य तो मजेने जगला.

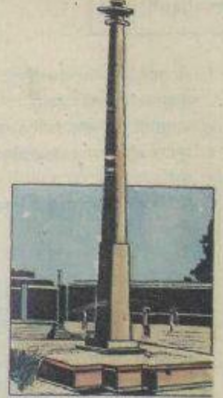

सोनेरी क्षण - १६

चांदोवा

१. पाया नसलेला स्तंभ?
मंचावर अुभा असणारा हा स्तंभ मंचाशी कोठेही जोडलेला नाहीय. नअुशे वर्षापूर्वी होयसाल राजा विष्णुवर्धनने याची निर्मिती केली. याला 'गुरुत्वाकर्षण स्तंभ' असेही म्हणतात.

जगात हे कोठे आढळेल?

२. जगातील सर्वात अुंचावरचा रेल्वेमार्ग?
समुद्रसपाटीपासून एण्डिस पर्वतात ४८१६ मीटर अुंचीवर असणाऱ्या या रेल्वेमार्गावर प्रवास करताना कमी दाबाच्या हवेमुळे काही प्रवाशांना ऑक्सिजन देण्याची गरज पडते. गरजेच्या वेळी प्रवाशांच्या सोयीसाठी आगगाडीत नर्सेसही अुपलब्ध असतात.

३. भूगर्भात असणारे खनिज मिठाने निर्मित नगर?
जमिनीखाली तीनशे मीटर खोल असणारे हे नगर पूर्णतः मिठाने बनवलेले असून ते खनिज मिठाच्या खाणीतच आहे. हे विलक्षण नगर खाणमजूरांनी खूप मेहनतीने मीठ कोरून बनवले असून त्यात एक चर्च, रेल्वस्टेशन आणि बॉलरूमही आहे.

प्राण्यांविषयी कोडे

मी कोण?

१. मी एक बुटक्या पायांचा पक्षी आहे. मी हवेत अुडू शकत नाही, पण पाण्यात सफाईने पोहू शकतो.
२. माणसांशी माझे अनेक प्रकारे साम्य आहे.
३. भूमीवर अस्तित्वात आलेल्या प्राण्यांमधे मी आकाराने सर्वात मोठा आहे.
४. मी एक न अुडू शकणारा पक्षी असून माझ्या प्रान्तातल्या लोकांना बहुधा माझ्या नावाने ओळखले जाते.

५. पक्ष्यांत मी सर्वात मोठा पक्षी आहे.
६. माझ्या पाठीवर कुबड असून, मला 'वाळवंटातील जहाज' असेही म्हणतात.
७. मला 'आस्ट्रेलियातला जंगली कुत्रा' असे म्हणतात.

गोष्टीचे कोडे

चूक घडली

गौरवला असे कळले की कॉलेजच्या वसतीगृहातील एका खोलीतल्या विद्यार्थ्या जवळ मोठी रक्कम आहे. ताबडतोब आपल्या घरासमोरील सायकल-दुकानातून एक सायकल भाड्याने घेअून तो खूप वेगाने वसतीगृहात पोचला. सायकल खाली ठेवून जिना चढून तो खोलीजवळ पोचला दरवाजाचे कुलूप तोडायला त्याला विशेष कष्ट पडले नाहीत. रक्कम घेअून जिन्यातून तो खाली आला आणि सायकलवरून थोड्याच वेळात तो मुख्य सडकेवर पोचला. आपल्या सफलतेमुळे मजेने शीळ घालत तो अुत्साहाने चालला होता. अचानक आपल्या हातून मोठीच चूक घडल्याचे त्याच्या लक्षात आले. ताबडतोब तो परत वसतीगृहाकडे वळला. पण त्याला अुशीरच झाला होता. फूटबॉल खेळून परत आलेल्या मुलांच्या चोरीप्रकरण ध्यानात आले होते. ते पाहिल्याबरोबर तो तेथून पळाला. पण आता तो घरीही जाअू शकत नव्हता; कारण पोलीस तेथे आपली वाट पहात असणार हे त्याने ओळखले होते.

तो पकडला जाईल अशी कोणती खूण त्याने मागे ठेवली होती? सांगू शकाल?

गंमतीचे प्रश्न

सावधान !

१. मधमाशी अुडू शकत नाही आणि अुड्याही मारू शकत नाही. असे का?
२. ऑस्ट्रेलियातील आदिवासी 'बूमरँग' असे फेकू शकतात, की, ते परत फिरून त्याच्या हाती येते. टेनिसच्या साध्या चेंडूनेही असे करता येते. कसे?

३. या चित्रात एक चूक आहे. कोणती?

४. माझ्या मित्राने कागद-पेन्सिल हाती घेतली व मला म्हणाला की, 'मी आपल्या डाव्या कानाने लिहू शकतो.' 'करून दाखव' असे आव्हान दिल्यावर त्याने करूनही दाखवले. कसे?
५. एक हत्ती तुमच्या हातरुमालावर बसला, तर तुम्ही काय कराल?

६. वासरू एक वर्षाचे झाल्यावर काय बनते?
७. प्रत्येक जण एकाच वेळी हे काम करत असतो. कोणते?

हस्त व्यवसाय

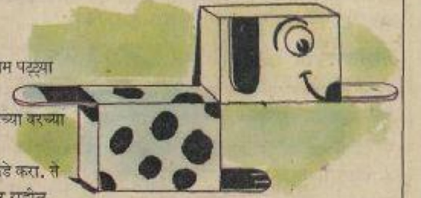
काडेपेटीचा ठिपकेवाला छोटा कुत्रा

साहित्य :

दोन रिकाम्या काडेपेट्या, आइस्क्रीमच्या तीन लाकडी पट्ट्या, काडेपेट्या गुंडाळण्यासाठी पांढरा कागद एक चाकू, काळे फेल्टपेन आणि डिंक.

कृति :

१. काडे पेट्या कागदाने मढवा. आइस्क्रीम पट्ट्या काळ्या रंगवा.
२. आइस्क्रीमची एक पट्टी एका काडेपेटीच्या वरच्या व दुसरीच्या खालच्या बाजूने खोचा.
३. दुसरी आइस्क्रीम पट्टी मोडून दोन तुकडे करा. ते असे खोचा की एक शेपूट म्हणून बाहेर राहील अन् दुसरा पाय म्हणून पुढे येईल. तिसरी पट्टीही मोडून दोन तुकडे करा व ते लोंबत्या कानांसारखे दिसतील असे चिकटवा.
४. डोळे, हसरे तोंड व शरीरावरील ठिपके फेल्टपेनने चितारा.

इंग्रजी पाच आकडयाच्या मदतीने चित्र काढूया

५ हा अंक नाराज पक्ष्याच्या रूपात आपण कसा बदलू शकतो.

इथे पहा.

आणि अंक 6

एका रडणाऱ्या मुलाच्या रूपात

सोनेरी क्षण - १५ ची अुत्तरे

जगात कुठे?

१. ग्वाटेमाला, द. अमेरिका २. जतींगा, आसाम
३. तुर्कस्तानचे इस्तंबुल

चित्रकोडे

१.आक्टोपस २. शार्क ३.स्टार मासा ४. डॉल्फिन ५. समुद्री कासव ६. ली मासा

चित्रकोडे

खिडकीच्या काचा बाहेरून फोडल्या तर तुकडे आत पडायला हवेत. पण ते तर बाहेरच्या बागेत पडलेत म्हणजे काचा आतूनच फोडल्या असणार. चोरी झाल्यावेळी राखणदार तिथे हजर होता. त्यामुळे तोच चोर आहे हे सिद्ध होते.

गंमतीदार प्रश्न

१. 'अ' कपात साखरेचा एक क्यूब 'आ' कपात दोन आणि 'इ' मधे तीन क्यूब टाका. नंतर 'इ' कप 'आ' कपात ठेवा. आता प्रत्येक कपात क्यूब विषम संख्येनेच आहेत.

२. तुमची आई. ३. कोळसा. ४. पिंजऱ्यात एक माकड सोडले की त्याला 'रिकामा' म्हणता येणार नाही. ५. कारण ते चालू शकत नाहीत. ६. बंद पडलेले घड्याळ.

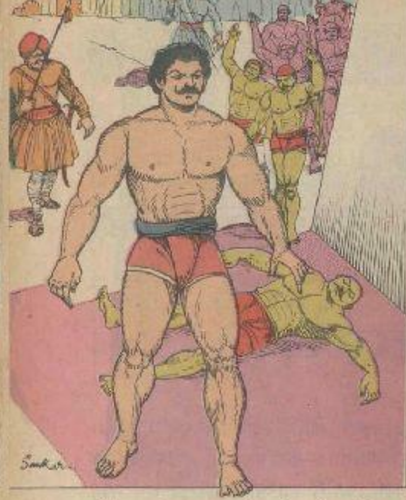
महाभारत

पांडव आपला अज्ञातवास द्रौपदीसह रहस्यपूर्वक घालवत होते. द्यूतात धर्मराज नेहमी जिंके आणि मिळणारे धन आपल्या भावांना वाटून देई. भीम आपण बनवलेले रुचकर पदार्थ भावांना खायला देई. अंत:पुरात मिळणारे जुने कपडे अर्जुन द्रौपदीला व आपल्या भावांना देई. अश्व-परिचर्येवर खूश होऊन राजा जी बक्षिसे नकुलला देई, ती तो आपल्या भावांमधे वाटून देई. सहदेव भावांना दूध-दही इ. पुरवी. द्रौपदीही आपलं रहस्य लपवून मोठ्या सावधगिरीने वागत असे. जरासे गैरसावध राहिले, तर दुर्योधनाला आपला पत्ता लागेल, या गोष्टीचे भय त्यांना सदैव असे.

असे चार महिने निघून गेले. नंतर मत्स्य देशात ब्रह्मोत्सव साजरा झाला. या अुत्सवात भाग घेण्यासाठी अनेक देशांतून कित्येक लोक तेथे आले. विराटराजा मल्लयुद्धाचा चांगला जाणकार होता. त्यामुळे त्याने मल्लांच्या रहाण्याची व अन्य गरजांची अुत्तम व्यवस्था केली. आणि त्यांच्या कुस्त्यांची खूप मजा लुटली.

आलेल्या मल्लयोध्यांमधे जीमूत नावाचा मोठा बलशाली मल्ल होता. सर्व मल्लांना त्याने स्वत:शी युद्ध करायला ललकारले. पण त्याच्याशी भिडायला कोणीही तयार होईना - सर्वचजण त्याला भीत होते. त्यामुळे विराटराजाने आपला बल्लव भीम याला त्याच्याशी लढायची आज्ञा दिली. भीमही त्याच्याशी झुंजायला तयार झाला.

भीम आणि जीमूत दोन मस्त हत्तींसारखे मल्लयुद्ध करू लागले. त्यांची अति भयंकर झुंज पाहून प्रेक्षक फार खूश झाले. भीमाने जीमूतला अुचलले आणि त्याला तो खूप वेगाने गरगरा फिरवू लागला. ते पाहून बाकी साऱ्या मल्लांना मोठेच आश्चर्य वाटले. भीमाने

जीमूतला अशा प्रकारे थोडा वेळ फिरवून शेवटी जोराने जमिनीवर आपटले. तो तिथल्या तिथेच मरून पडला! विराटराजाने भीमाला अगणित बक्षिसे दिली.

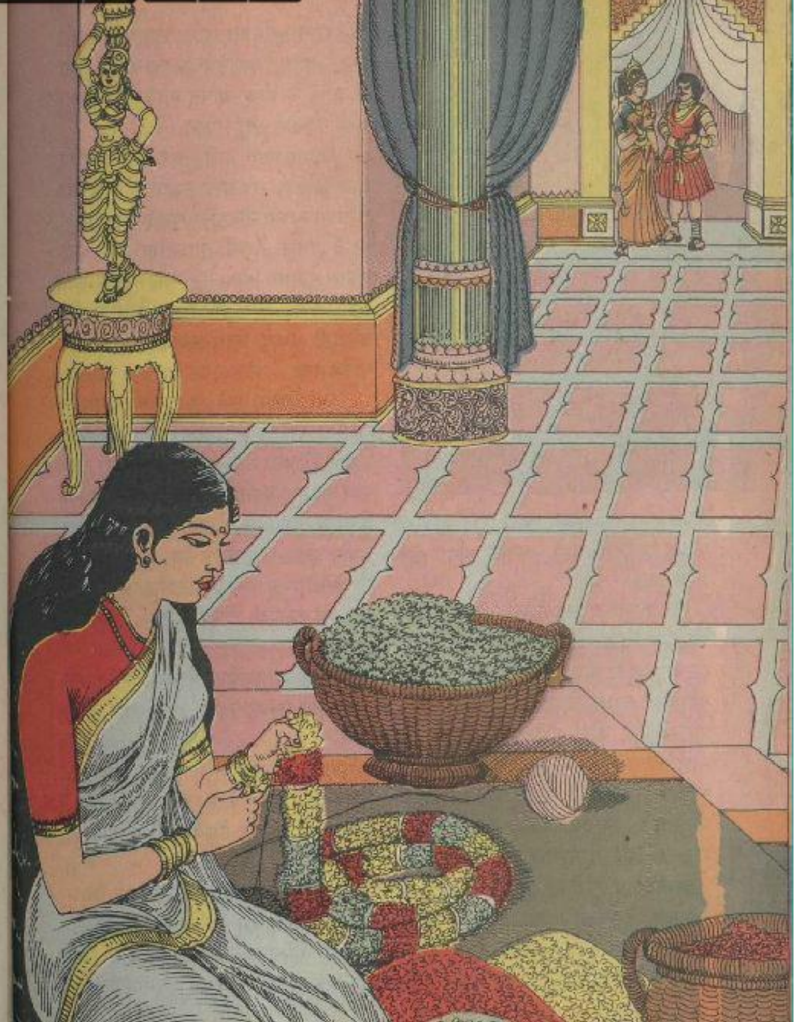
अर्जुन अंत:पुरातल्या स्त्रियांना गायला, नाचायला लावून विराटराजाला खूश ठेवी. नकुल नाठाळ घोड्यांना ताळ्यावर आणून राजाकडून खूप पुरस्कार मिळवी. त्याचप्रमाणे मदमस्त वळूंना सहदेव पाळीव प्राणी बनवत असे. फलस्वरूप त्यांना अनेक भेटी मिळाल्या. आपल्या पतींची ही कामं आणि त्यांचे कष्ट पाहून द्रौपदीला फार वाईट वाटे.

असे करता करता पांडवांचा अज्ञात वासाचा काळ संपत आला. अशातच एके दिवशी सिंहबल नावाच्या कीचकाने द्रौपदीला पाहिले. हा कीचक विराटराजाचा मेहुणा व राज्याचा सेनापती होता. त्याने महाराणी सुदेष्णाकडे द्रौपदीला पाहिले तेंव्हा तो तिला पहातच राहिला! तिच्या सौन्दर्याने तो जणू आंधळा बनला. त्याचा स्वत:वर ताबा राहीना. आपली बहीण सुदेष्णा हिला तो म्हणाला, "मी हिला पूर्वी कधी पाहिली नाही? हिच्या सौन्दर्यानं मला मोहित केलंय. कोण आहे ही? ही माझ्याकडे आली, तर पूजा बांधीन मी तिची; सुखी ठेवीन तिला!" इतके बोलून तो तेथून निघून गेला. परन्तु द्रौपदीला भेटायचे प्रयत्न त्याने चालू ठेवले. एके दिवशी एकान्तात तो तिला भेटला अन् त्याने आपली इच्छा व्यक्त केली.

द्रौपदी त्याला म्हणाली, "माझ्याशी असं बोलणं बरं नव्हे! मी कोणाची तरी पत्नी आहे. तुझी ही इच्छा तुलाच हानिकारक ठरेल."

"माझा असा अव्हेर करू नकोस. तुलाच नंतर पश्चात्ताप होईल. हे राज्य अन् राजाचा मीच एकटा आधार आहे. साधन-संपत्ती, भोग-भाग्य, रूप-यौवन यात माझ्यापेक्षा अधिक कोणीही नाही इथे. मला आपलासा कर, दास बनव आणि आनन्द लूट. उगीच कशाला कुणाच्या सेवेत राहून आपल्या जीवनावर अन्याय करते आहेस?" कीचक बोलला.

द्रौपदी चिडून म्हणाली, "माझ्या मोहातून स्वत:ला सोडवलं नाहीस, तर नक्की समजून रहा की, तुझ्या डोक्यावर मृत्यूच घिरट्या घालतो आहे. माझे पाच गंधर्व पती माझं नेहमीच रक्षण करत असतात. त्यांचं माझ्यावर लक्ष केन्द्रित झालेलं असतं. त्यांना

जेंव्हा ही गोष्ट कळेल, तेंव्हा तुला कोणीही वाचवू शकणार नाही. त्यांच्या हातून तुझं मरण अटळ आहे."

द्रौपदीच्या या चेतावणीला कीचक जराही भ्यायला नाही. तो निराश झाला नाही. त्याचा मोह दिवसेंन् दिवस वाढतच चालला. सुदेष्णेकडे जाऊन तो म्हणाला, "कोणत्याही परिस्थितीत, कोणत्याही किंमतीवर सैरन्ध्री माझी व्हायलाच हवी. नाहीतर मी जिवन्त रहणार नाही. मी तिला अनेक प्रकारे समजावले, गयावया केली, प्रार्थना केली; पण तिचं मन माझ्याकडे झुकतच नाहीय. भावाला सावधगिरीचा इशारा देत सुदेष्णा म्हणाली, "सैरन्ध्री माझ्या आश्रयात आहे; मी तिच्या रक्षणाचा वायदा केला आहे. अगोदरच 'आपले पाच गंधर्व पती असल्याचं' तिनं मला सांगितलं आहे. तू माझा सख्खा भाऊ आहेस, म्हणूनच हे रहस्य मी तुला सांगतेय. सैरंध्रीवर आपलं मन लुटून आपला जीव संकटात लोटू नकोस."

"हजार गंधर्व आले, तरी माझं काहीही वाकडं करू शकणार नाहीत. पतिव्रता स्त्रियाही माझ्या सौंदर्यावर खूश होतात. माझं वैभव पाहून सैरन्ध्री माझ्यावर प्रेम करू लागेल, असा दिवस दूर नाहीय. माझ्या संगतीत रहाण्यासाठी तडफडू लागेल ती. काहीही करून तिला माझी बनव आणि वाचव मला." कीचक गयावया करू लागला.

"अरे पाप्या! एक तर तू चुकीचं पाऊल उचलत आहेस, अन् त्यात मलाही अडकवू पहातोस? मला साधन बनवू पहातोस? तुझं पाप तुझ्यापुरतं सीमित न रहाता, ते साऱ्या कुळाचा नाश करील. आता तू घरी जा. सुरा आणि उत्तम अन्न तयार ठेव. ते आणायला मी सैरंध्रीला तुझ्याकडे पाठवीन. मग तिला कसं वश करायचं, ते तुझं तू पहा." सुदेष्णा म्हणाली.

कीचक ताबडतोब आपल्या भवनाकडे गेला आणि रुचकर पक्वान्नं व पेय त्याने तयार ठेवले.

त्यानन्तर सुदेष्णा द्रौपदीला म्हणाली, "सैरन्ध्री, मला फार तहान लागलीय. कीचकाकडे जाऊन पिण्यासाठी सुरा घेऊन ये."

"देवी, मी नाही त्याच्या घरी जाऊ शकणार! मोहाच्या आवेशाने तो आंधळा झालेला आपणाला ठाऊक आहे. मी तिथे गेले, तर तो नक्कीच माझा अपमान करील. आपणाकडे आणखी कितीतरी दासी आहेत. त्यांच्यापैकी कोणाला पाठवा ना!" द्रौपदी म्हणाली.

"सुरा आणण्यासाठी प्रत्यक्ष मीच तुला पाठवलं असताना तुला स्पर्श करायचं धाडस करील तो?" असे म्हणत सुदेष्णाने एक सुवर्णपात्र तिच्या हाती दिले.

राणीची आज्ञा पालन करण्यावाचून अन्य मार्ग नाही, असे पाहून द्रौपदी पात्र घेऊन कीचकाच्या घरी गेली. तिला पहाताच कीचकाला आनन्दाच्या उकळ्या फुटल्या. तो म्हणाला, "सुंदरी, तुझं स्वागत आहे. तू प्राण आहेस माझा. तू माझ्याकडे आलीस, हे माझं अहोभाग्य! माझी इच्छा पूर्ण कर. उत्तम वस्त्रं नेस, हिरे-जवाहीर लेवून घे. माझ्याबरोबर मदिरा पी. आनन्द लूट अन् सुखी रहा."

"राणीनं मला सुरा आणायला पाठवलं आहे. त्यांना फार तहान लागली आहे. ताबडतोब सुरा देऊन मला रवाना करा." द्रौपदी बोलली.

"सुरा दुसऱ्या कुणाच्या हाती पाठवतो." असे म्हणत कीचकाने तिचा हात धरला. द्रौपदी घाबरली. कीचकाला धक्का देऊन तिने खाली पाडले अन् धावत जाऊन विदुराच्या दरबारात प्रवेश केला. कीचकाने तिच्या मागोमाग येऊन तिचे केस धरून लाथ मारली. विराटराजा हे सर्व मुखस्तंभासारखा पहात होता.

प्रत्यक्ष धर्मराज व भीमासमोर हा अन्याय व अपराध घडला. भीम त्याच क्षणी कीचकाला मारून टाकू इच्छित होता. क्रोधाने तो दातओठ खाऊ लागला, त्याचे सर्व शरीर

घामाघूम झाले. डोळे खादिरांगारासारखे लाल झाले; स्वतःवर ताबा राहीनासा झाला. समोरच दिसणारे एक झाड उपटण्याच्या दृष्टीने तो पुढे सरसावला.

भीमाच्या पायाच्या अंगठ्याला स्वतःच्या अंगठ्याने दाबत धर्मराज म्हणाला, "अरे काय करतोयस तू? सरपणासाठी हे झाड पाडायला पहातोस? पुढे दूरवर आणखी झाडं आहेत की! पाहिजे तर ती पाड ना!"

द्रौपदीने आता आपल्या पतींची असहायता ताडली आणि डोळ्यांवाटे आग ओकत ती विराटजाकडे पहात म्हणाली, "हा नीच माझा अपमान करतो आहे आणि महाबली असणारे माझे गंधर्व पती वचन व काळाने बद्ध असल्यामुळे माझं रक्षण करायच्या परिस्थितीत नाहीत. अशा